

Deel 1 | Nieuwkomers welkom heten

Deel 2 | Taal, talen en talenten

Deel 3 | Samenwerken in de regio

Nieuwkomers in het voortgezet onderwijs

Handreiking

Oberon | Sardes | Hogeschool Utrecht | Fontys Tilburg | 2023

In opdracht van de VO-raad

Handreiking nieuwkomers in het voortgezet
onderwijs

Inleiding, deel 1 t/m 3

Oberon, Sardes, Hogeschool Utrecht, Fontys
Tilburg

Oberon
onderzoek | advies

Sardes

HU HOGESCHOOL
UTRECHT

 Fontys LERARENOPLEIDING
TILBURG

VO RAAD

In opdracht van de VO-raad

Opmaak Ebbo Bulder (Oberon)

Voorwoord

De afgelopen jaren hebben wij samen met scholen voor voortgezet onderwijs, Internationale Schakelklassen (ISK) en samenwerkingsverbanden passend onderwijs in kaart gebracht hoe het onderwijs aan nieuwkomersleerlingen van 12 tot 18 jaar het beste kan worden vorm gegeven. Dat was een inspirerende zoektocht.

Vanaf 2017 hebben we in opdracht van de VO-raad in werkbezoeken en bijeenkomsten op scholen in het hele land met elkaar de belangrijkste vraagstukken en oplossingen daarvoor besproken en uitgewisseld. Daarbij zijn we geholpen door experts uit de psychosociale hulpverlening, ouderorganisaties, onderwijsinspectie en het ministerie van ocv. Daarnaast maken we gebruik van de beschikbare wetenschappelijke kennis over onderwijs aan nieuwkomersleerlingen en bouwen we voort op de handreiking voor nieuwkomers op de basisschool¹ die in 2017 is uitgebracht.

Ons streven is om scholen een duidelijke en direct bruikbare handreiking te bieden met een mix van wetenschappelijke inzichten en ervaringen uit de praktijk. De handreiking is bedoeld voor alle professionals die betrokken zijn bij het voortgezet onderwijs aan nieuwkomers: docenten, mentoren, zorgcoördinatoren, schoolleiders, bestuurders en medewerkers van samenwerkingsverbanden. Wij hopen u hiermee iets in handen te geven dat u helpt en inspireert in uw dagelijks werk en richting geeft aan uw inspanningen om leerlingen die als vluchteling in Nederland zijn aangekomen en kinderen van arbeidsmigranten de beste kansen te bieden.

Michiel van der Grinten (Oberon), Paulien Muller (Sardes), Maaïke Hajer (Hogeschool Utrecht), Anne Kerkhoff (Fontys Tilburg)

---

¹ *Ruimte voor nieuwe talenten. Keuzes rondom nieuwkomers op de basisschool.* Lectoreninitiatief Professionalisering Taalonderwijs Nieuwkomers. In opdracht van de PO Raad en het ministerie van OCW.

Gul (15 jaar, Afghaanse)

Gul is op haar dertiende met haar moeder en twee jongere broertjes in Nederland gearriveerd om zich te herenigen met haar vader en oudste broer die al eerder in Nederland asiel aanvroegen en kregen. Van oorsprong is het gezin Afghaans, maar haar schooljaren heeft Gul in een vluchtelingenkamp in Pakistan doorgebracht. Daar ging ze doordeweeks halve dagen naar school en zat in de klas met zo'n 40 andere meisjes. De basisschool in het kamp was gratis, maar op haar twaalfde kwam Gul thuis te zitten, omdat er geen geld was om de vergoeding voor de middelbare school te betalen.

Vanuit het kamp is Gul met haar moeder en broertjes eerst naar Turkije gereisd. Na maanden wachten maakten ze een spannende overtocht naar Griekenland. Daar zaten ze vervolgens weer enkele weken in een vluchtelingenkamp, alvorens door te reizen naar Nederland.

In Nederland kwam Gul in een Internationale Schakelklas (ISK) terecht. Snel vond ze aansluiting bij een aantal meiden uit verschillende Arabische en Afrikaanse landen. Praten ging nog moeizaam, met handen en voeten, want er was maar één ander meisje dat Pashtu sprak. Maar met gebaren en de Nederlandse woorden die ze elke dag bijleerde, merkte Gul dat het contact steeds makkelijker werd.

De ISK heeft Gul geadviseerd om door te stromen naar een vbo-basisklas leerjaar 2 in hetzelfde schoolgebouw. Gul vindt het fijn dat ze in dezelfde school kan blijven en dat ze al een paar kinderen kent die haar voor zijn gegaan. Maar ze ziet er tegen op om tussen jongere klasgenoten terecht te komen, die in de aula in snel Nederlands met elkaar praten en lachen om grappen en filmpjes die ze niet begrijpt.

Inleiding

Migratie is van alle tijden. Vluchtelingen uit de hele wereld en arbeidsmigranten uit de EU vestigen zich in Nederland en hun kinderen gaan hier naar school. Voor leerlingen van 12 – 18 jaar heeft Nederland de Internationale Schakelklas (ISK) ingericht². Daar worden zij opgevangen en begeleid om zo in een veilige omgeving tot leren te kunnen komen. Natuurlijk wordt er op de ISK veel tijd en energie gestoken in het leren van de Nederlandse taal. Maar daarnaast krijgen leerlingen ook de ruimte om hun talenten en mogelijkheden te ontplooien, is er aandacht voor het leren omgaan met heimwee en verlies en worden zij vertrouwd gemaakt met de Nederlandse omgangsvormen, cultuur en samenleving. Na maximaal twee jaar stromen zij door naar het reguliere voortgezet onderwijs.

Scholen voor voortgezet onderwijs krijgen elk jaar opnieuw te maken met leerlingen die nog maar enkele jaren in Nederland zijn en vanuit de ISK of het basisonderwijs op school worden aangemeld. De instroom van deze nieuwkomersleerlingen kan behoorlijk fluctueren, mede afhankelijk van internationale ontwikkelingen en Europees beleid. In de jaren '90 kwamen er bijvoorbeeld veel leerlingen uit ex-Joegoslavië aan. Na de piek in de vluchtelingenstroom in 2015-2016 stroomden er grote aantallen Syrische kinderen in. Daarna was er sprake van een wat beperktere en meer gemêleerde instroom van leerlingen uit onder meer Syrië, Irak, Iran, Somalië, Eritrea, Afghanistan, Polen en Bulgarije. Momenteel hebben ISK's te maken met de instroom van grote aantallen Oekraïense leerlingen.

Over een paar jaar zal de instroom waarschijnlijk weer heel anders zijn.

Wat blijft, is de uitdaging om daar als school goed op in te spelen. Dat is ook de verantwoordelijkheid van de school zoals die in de wet is vastgelegd:

“Het onderwijs wordt zodanig ingericht dat de leerlingen een ononderbroken ontwikkelingsproces kunnen doorlopen. Het wordt afgestemd op de voortgang in de ontwikkelingen van leerlingen”. En: “Het onderwijs wordt zodanig ingericht dat daarbij op structurele en herkenbare wijze aandacht wordt besteed aan het bestrijden van achterstanden in het bijzonder in de beheersing van de Nederlandse taal.”

Wet op het voortgezet onderwijs, artikel 2 en artikel 6c.

Deze verantwoordelijkheden gelden uiteraard voor alle leerlingen, maar vragen voor nieuwkomersleerlingen extra aandacht van docenten, mentoren, zorgcoördinatoren en schoolleiding. Hoe stel je deze leerling op zijn of haar gemak en zorg je ervoor dat hij of zij zich niet verloren voelt in de nieuwe schoolomgeving? Hoe kom je erachter wat een leerling wel en niet in zijn of haar mars heeft? Wat heeft een nieuwkomersleerling nodig en hoe speel je daar goed op in? Wat kun je als school zelf bieden en waar heb je kennis of hulp nodig van anderen? Hoe werk je samen met ouders die de Nederlandse (school)setting nog niet kennen?

² Zie ook: *Informatiedocument onderwijs aan asielzoekerskinderen*. Ministerie van OCW, augustus 2020.

Structuur van deze handleiding

Deel 1 | Nieuwkomers welkom heten

De ervaring van veel leerlingen die overstappen van de ISK naar een reguliere VO-klas is die van een 'koude douche'. Leerlingen merken dat hun beheersing van het Nederlands nog te kort schiet om zich verstaanbaar te maken en om lessen goed te kunnen volgen. Tegelijk worden zij geconfronteerd met een wereld aan normen, omgangsvormen en relaties die nieuw voor hen is en waarin zij hun weg nog moeten vinden. Een leerling als Gul heeft in korte tijd heel veel ervaringen en veranderingen te verwerken gekregen. De reis naar Nederland is lang en gevaarlijk geweest. Het verschil tussen huis en school in een vluchtelingenkamp en in Nederland is groot. En tegelijkertijd heeft ze het gevoel dat haar leven al die tijd heeft stil gestaan. Een groot deel van de nieuwkomersleerlingen is in de eerste jaren na aankomst kwetsbaar en loopt risico op sociaal-emotionele problemen, verminderde weerbaarheid en verminderd welzijn³.

Docenten en mentoren kunnen het verschil maken. Door de leerling te zien en te begrijpen, een warm welkom te bieden en de relatie aan te gaan. De schoolleiding kan hierop sturen en er op toezien dat de school de leerling een veilige en vertrouwde omgeving biedt waar de nieuwkomer zich thuis voelt en gezien voelt en de kans krijgt om te leren en de eigen mogelijkheden en talenten te ontdekken en ontwikkelen.

Deel 2 | Taal, talen en talenten

Taal is cruciaal voor je ontwikkeling. Taal heb je nodig om je uit te spreken, om te leren, om je gedachten te vormen en te verwoorden en te communiceren met anderen. Het leren van Nederlands (NT2) kost nieuwkomers tijd, veel meer tijd dan de maximale twee jaar die ze op de ISK hebben doorgebracht.

Nieuwkomersleerlingen zijn ook in het regulier onderwijs nog lang tweedetaalleerders. De dagelijkse algemene taal (DAT) krijgen ze over het algemeen snel onder de knie. Maar het verwerven van de schooltaal, de meer abstracte cognitief academische taalvaardigheden (CAT) die je nodig hebt voor je schoolvakken, om te leren denken, schrijven en argumenteren, kortom voor je intellectuele ontwikkeling, dat kost meer tijd en moeite. Daar is de hele school voor nodig, dat vraagt taalbeleid van de school, kennis en ervaring met NT2-onderwijs en, naast de taallessen Nederlands en extra lessen Nederlands als tweede taal, ook om taalgericht lesgeven van alle docenten.

Nieuwkomers brengen ook hun eigen talen mee en ontlenen daar hun identiteit aan. In hun ontwikkeling bouwen ze voort op hun talenten en dat wat ze in hun moedertaal hebben geleerd. De school kan daar ruimte voor bieden en gebruik van maken, onder meer in de communicatie met ouders, tussen leerlingen onderling en in het vreemde talenonderwijs. Leerlingen groeien in toenemende mate in een internationale context op en meertaligheid komt daarin goed van pas.

Deel 3 | Samenwerken in de regio

De school hoeft het niet alleen te doen. Samenwerking in de regio is vereist om nieuwkomersleerlingen meer kansen te bieden. Daarbij gaat het bijvoorbeeld over een soepele overstap en overdacht van leerlingen van ISK naar scholen voor voortgezet onderwijs en mbo, mogelijkheden om te switchen van schooltype en opleidingen te stapelen en samenwerking op locatie door inzet van ISK expertise (o.a. op het vlak van NT2) in het reguliere onderwijs.

Daarnaast hebben samenwerkingsverbanden passend onderwijs de opdracht om elke leerling een passende plek te bieden. Nieuwkomers hebben net als alle andere leerlingen het recht om zich optimaal te kunnen ontwikkelen. Een deel van hen heeft daarvoor ook in het reguliere onderwijs tijdelijk extra ondersteuning nodig, bijvoorbeeld op het vlak van Nederlands als tweede taal. Samenwerkingsverbanden kunnen in de regio een centrale rol nemen, bijvoorbeeld ten aanzien van kennisdeling, plaatsing, doorverwijzing en verbinding.

Tot slot is er sprake van samenwerking met de gemeenten in de regio op het vlak van onderwijshuisvesting, leerplicht en leerlingenvervoer en inzet van centra voor jeugd en gezin, wijkteams en waar nodig gespecialiseerde jeugdhulp voor hulp aan nieuwkomersleerlingen en hun ouders. Gemeenten hebben daarnaast een coördinerende rol ter bevordering van organisatie en afstemming van vraag en aanbod zodat er een goede en stabiele infrastructuur voor nieuwkomersonderwijs ontstaat.

---

3 Tuk, B. & Neef, M. de. (2015). Welkom op school. Utrecht: Pharos.

4 Zie o.a. Dawson, P., en R. Guare, (2009). Slim maar... Help kinderen hun talenten benutten door hun executieve functies te versterken. Amsterdam: Hogrefe.

5 Zie <https://www.vo-raad.nl/artikelen/maatwerk-schema>

Nieuwkomers welkom heten

- Korte lijnen met de ISK
- Warme overdracht
- Stapsgewijs overstappen
- Een warm welkom op school

Nieuwkomers welkom heten

Gul (15 jaar, Afghaanse)

Gul zit nu twee weken in haar nieuwe 2 vmo-basisklas. De eerste dag was ze blij dat er nog twee meiden van Afghaanse komaf in haar klas bleken te zitten, maar sinds ze hen buiten zag roken met de jongens houdt ze afstand. Ook baalt ze ervan dat ze niets heeft begrepen van de eerste wiskundelessen, terwijl ze op de ISK één van de beste was in rekenen. Gelukkig heeft ze een aardige mentor, die haar heeft geholpen om zich in het Nederlands voor te stellen aan de klas en direct heeft gekoppeld aan een klasgenootje. Dit meisje, Tania, heeft haar uitgelegd waar ze het lesrooster kan vinden en welke boeken ze wel en niet mee moet nemen. Tania komt zelf uit Bulgarije, maar spreekt heel goed Nederlands. Ze heeft gezegd dat Gul haar alles mag vragen. Maar Gul heeft haar nog niet durven vragen of zij ook wel eens rookt.

De overstap van een ISK naar het reguliere onderwijs kan groot zijn voor nieuwkomers, zeker als zij dan ook van school(gebouw) veranderen. Veel leerlingen beschouwen de ISK als een relatief warm nest, waar alle nieuwkomers in hetzelfde schuitje zitten en de docenten er op gericht zijn om hen zo goed mogelijk te laten 'landen'. Dan is de overgang naar een reguliere school en klas, met veelal Nederlandstalige kinderen en een grote variëteit aan docenten, ingrijpend. Wat kunnen reguliere VO-scholen doen om deze overgang voor nieuwkomersleerlingen zo soepel mogelijk te laten verlopen.

Korte lijnen met de ISK

Hoe beter docenten en mentoren van de ISK en het reguliere onderwijs elkaar kennen, hoe beter zij in staat zijn om de overstap van de schakelklas naar een reguliere vo-klas te begeleiden en te vergemakkelijken. Als de ISK is gehuisvest in een reguliere VO-school, is het relatief eenvoudig voor collega-docenten of -zorgcoördinatoren om eens bij elkaar binnen te lopen, kennis te maken en uit te wisselen over de gehanteerde aanpak.

Op het moment dat een ISK op een andere locatie is gehuisvest of er weinig leerlingen zijn die vanuit de ISK doorstromen naar een VO-school, kost het meer tijd en moeite om dit contact te onderhouden. ISK's hebben daar veelal een hybride aanpak in ontwikkeld waarbij zij regelmatig op de ontvangende scholen aanwezig zijn, NT2 onderwijs bieden en begeleiding verzorgen.

Warme overdracht

Bij leerlingen die vanuit een ander land instromen in het Nederlandse VO, is het vaak een grote uitdaging om zicht te krijgen op de benodigde achtergrondgegevens, onderwijsachtergrond en het niveau van kennis

en vaardigheden. Bij de start in de ISK worden deze gegevens uitgevraagd en gedurende het verblijf in de ISK verder aangevuld. De informatie die de ISK in de loop der tijd verzameld, is dan ook van grote waarde voor de reguliere school waarnaar de leerling overstapt. Een warme overdracht van deze leerlinggegevens, bijvoorbeeld tussen de uitstroombegeleider van de ISK en de zorgcoördinator van de ontvangende VO-school, wordt dan ook gezien als een voorwaarde voor een succesvolle doorstroom (Alons, 2017; Bakker, 2017). Zo hoeft de school niet opnieuw allerlei toetsen af te

In de praktijk...

ISK ingebed in het vmbo op het Rotterdamse vakcollege de Hef

De ISK-kinderen die bij De Hef terechtkomen, zitten daar in een eigen veilige vleugel van het schoolgebouw, van waaruit ze gaandeweg hun weg vinden in het grotere schoolverband. Ze krijgen les van 'traumasensibele' docenten. Want of ze nu uit een oorlogsgebied komen of niet, getraumatiseerd zijn de leerlingen allemaal wel in meer of mindere mate. ISK-leerlingen doorlopen op De Hef drie fases: instroom (circa 6 maanden), doorstroom (circa 6 maanden) en uitstroom (afhankelijk van de bestemming – mbo of vmbo – 6 tot 12 maanden). De naar het vmbo uitstromende leerlingen gaan naar vmbo-1 of 2. Uitstroom naar het derde leerjaar komt ook voor, maar vraagt extra inspanning vanwege de examenstof. De Hef wordt als een warm bad ervaren door de ISK-leerlingen. Maar de doorstroom naar het vmbo binnen hetzelfde gebouw (één deur door) is niet vanzelfsprekend soepel. De integratie van voormalige ISK-leerlingen met de Rotterdam-Zuid populatie op het vmbo vraagt aandacht van de school. Het is goed om er op bedacht te zijn dat er zeker in de beginperiode na de overgang snel sprake kan zijn van miscommunicatie en spanningen tussen leerlingen.

In de praktijk...

De ISK in de TopsportTalentenSchool Groningen

Een bijzonder voorbeeld van gezamenlijke huisvesting is de ISK Groningen die onder één dak is gevestigd met de TTS Groningen. Op de huidige plek is er een open kantine, en ruimte om vrij te bewegen. Het sportteam komt iedere week langs. In het oude gebouw van de ISK kwam dat niet van de grond aangezien het een dicht gebouw was. Ook de voetbalkooi op het schoolplein is een plus.

Leerlingen moeten hun energie kwijt kunnen. Het is bijzonder lastig als je als ISK niet de ruimte hebt om de leerlingen te laten bewegen. Dit jaar is er voor het eerst een gezamenlijk introductieprogramma georganiseerd met de TTS. Gebleken is dat dit enorm verbindt. Te zien is dat er contacten zijn ontstaan tussen leerlingen; voetbalkooi, tafeltennis, volleybal. Leerlingen vormen teams, soms zijn ze gemengd (jongens en meisjes, nieuwkomers en niet nieuwkomers) en soms niet. Veel verschillende culturen om een tafel heen zegt ook iets. De ISK-leerlingen voelen dat zij er bij horen.

In de praktijk...

Ithaka Utrecht werkt samen met 25 ontvangende vo-scholen in de regio

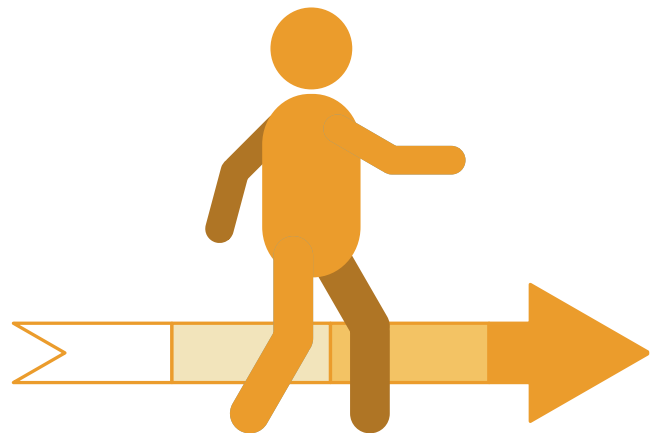
*Ithaka internationale schakelklassen heeft twee ISK-locaties in de stad Utrecht. Ithaka is een flexibele instelling met een regionale functie. Vervoerskosten zijn voor de rekening van gemeenten. Vijfentwintig scholen in de regio kunnen leerlingen van Ithaka binnenkrijgen; het advies over het instroomniveau is bindend. Alle betrokken schoolbesturen hebben zich aan dit model gecommitteerd. Ithaka heeft daartoe met hen onder leiding van de gemeente Utrecht een **convenant** gesloten. Voor kinderen die dat nodig hebben, is er een observatieklas, waar ze rustiger kunnen landen: het verblijf daar kan een paar weken duren, maar ook meer dan een jaar. Resultaten worden beoordeeld op basis van een portfolio. Ithaka onderhoudt nauwe contacten met de ontvangende scholen en biedt desgewenst begeleiding en nazorg.*

nemen om het niveau van de leerling vast te stellen. Hierin schuilt namelijk het gevaar dat capaciteiten van de leerling onvoldoende worden (h)erkend, waardoor hij of zij op een te laag niveau instroomt.

Daarnaast biedt een warme overdracht inzicht in wat de ontvangende school kan verwachten van de leerling. Omdat het reguliere onderwijs met andere niveau-indicaties werkt dan de ISK's, is het voor docenten vaak onduidelijk waar de leerlingen zich in hun ontwikkeling bevinden.

Wat gaat al goed en waar is nog extra aandacht nodig? Meer inzicht hierin helpt om realistische doelen te stellen en een plan van aanpak te ontwikkelen voor de begeleiding van de nieuwe leerling. Hierdoor kan maatwerk worden geleverd en worden de kansen en mogelijkheden van de leerling beter benut. Hoe beter de leerling in kaart wordt gebracht en hoe beter dit wordt overgedragen, hoe sterker de uitgangspositie van de leerling in het regulier onderwijs (Moeken, 2017).

Zorgen voor een soepele overdracht kan door middel van een doorstroomdossier (ontwikkeld door LOWAN). Het doorstroomdossier geeft scholen handvatten om belangrijke leerlinggegevens te verzamelen zodat ontvangende scholen snel een volledig en eerlijk beeld krijgen van de leerling. Bij de intake op de reguliere school kan het doorstroomdossier als uitgangspunt dienen voor een gesprek met de leerling en de ouders over schoolervaringen en verwachtingen van het verdere verloop van de schoolloopbaan (Moeken, 2017).

Stapsgewijs overstappen

ISK-leerlingen stapsgewijs laten wennen aan het reguliere onderwijs kan op allerlei manieren. Voorwaarde is dat er contact is tussen de reguliere school en het ISK en dat beide partijen bereid zijn om buiten de gebaande paden te denken. Daarbij is het belangrijk om te streven naar succeservaringen. Er zijn voorbeelden van ISK-leerlingen die Engels beheersen en deelnemen aan tweetalig onderwijs op een VO-

school, mogelijkheden voor stageperiodes op vo-scholen en uitwisselingsmomenten zoals een gezamenlijke sportdag.

Gefaseerd instromen in het reguliere onderwijs

ISK-leerlingen kunnen bijvoorbeeld vanaf het tweede jaar sommige vakken in het reguliere onderwijs volgen. Dit is bij voorkeur de school waar de leerling naar gaat doorstromen, maar het is mogelijk dat dit nog verandert in de loop van het tweede jaar. Niettemin is het voor de leerling leerzaam om alvast te ervaren hoe het er in een reguliere klas aan toe gaat en kennis te maken met leerlingen en docenten daar.

Het is aan te raden om de eigen ISK-docent te laten aanhaken bij de gezamenlijke lessen. Deze kan helpen om de vertaalslag te maken van de beoogde activiteit naar het (taal)niveau van de ISK-leerlingen.

Hoe werkt het?

Het doorstroomdossier

Het doorstroomdossier kan bestaan uit twee delen. In het eerste deel van het doorstroomdossier worden algemene gegevens verzameld over de thuissituatie, speciale ondersteuningsbehoeften, studievoordigheden, taalvaardigheid en gebruikte lesmethodes. Dit wordt ingevuld door de contactpersoon van de ISK. In het tweede deel kan de leerling iets van zichzelf laten zien door te vertellen over zijn of haar thuissituatie, interesses en ervaringen op school. Eventueel kan dit verder worden aangevuld met een portfolio waarin verschillende schrijf- of spreekopdrachten zijn verzameld. Omdat het taalniveau van leerlingen sterk uiteen loopt, zijn er twee versies van het tweede onderdeel. Eén voor leerlingen onder taalniveau A2, waarin gesloten vragen worden gesteld. En één voor leerlingen op of boven niveau A2, waarbij een meer vrije invulling wordt verwacht. Het doorstroomdossier is gratis te downloaden op de [website van het LOWAN](#).

Stage lopen

Een andere mogelijkheid is om ISK-leerlingen geruime tijd voor de overstap naar het reguliere onderwijs stage te laten lopen op de school die zij beogen. Dat kan bijvoorbeeld in een aaneengesloten stage van twee weken op de beoogde ontvangende vo-school. Een andere vorm is bijvoorbeeld 1 dag in de week gedurende een aantal maanden stage lopen in een reguliere klas, en de ervaringen te rapporteren aan de mentor van het ISK.

In de praktijk...

Deelschakelen op RSG Wolfsbos in Hoogeveen

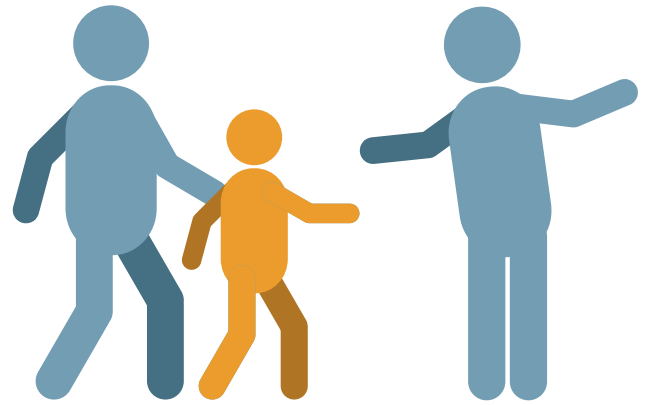
Kenmerkend voor de ISK van RSG Wolfsbos is dat de ISK-leerlingen vaak snel schakelen van ISK naar het reguliere voortgezet onderwijs. Op de school gebeurt dit gemiddeld al na één jaar, in plaats van de gebruikelijke twee. Dit schakelen gebeurt in fases: door RSG Wolfsbos deelschakelen genoemd. De leerlingen gaan niet meteen helemaal over naar reguliere klassen, maar starten alvast met één of enkele vakken en bouwen dit geleidelijk op. Dit heeft voordelen voor de leerling en voor de docenten: de leerling kan alvast wennen aan de nieuwe klas en de manier van lesgeven en de docent leert de leerling vast kennen. Of de leerling kan starten met deelschakelen is van meerdere factoren afhankelijk. Allereerst wordt bekeken of de leerling er cognitief en sociaal-emotioneel klaar voor is, het welbevinden van de leerling staat voorop. Vaak wordt ervoor gezorgd dat de leerling eerst kan schakelen met de minder 'talige' vakken. Maar ook worden zaken als het rooster meegenomen: kan de leerling alvast beginnen met het vak waar de toekomstige mentor van de leerlingen les in geeft? Sommige leerlingen schakelen snel volledig over naar het reguliere onderwijs, bij andere leerlingen wordt dit veel langzamer opgebouwd, afhankelijk van de behoefte en mogelijkheden van het kind.

Hoe werkt het?

ISK stageboeken

*Voor de meeste leerlingen is de overgang van de ISK naar een vervolgopleiding een grote en spannende stap. De aansluiting verloopt ook niet altijd goed. Om deze stap wat minder intimiderend en meer succesvol te laten verlopen worden er steeds vaker stages georganiseerd zodat de leerlingen alvast even proefkunnen draaien. De **ISK stageboeken** zijn handige werkboeken die leerlingen aan de hand nemen tijdens een stageweek op hun nieuwe middelbare (praktijk)school. Er is ook een docentenhandleiding bijgevoegd. Er is een **filmpje** met leerlingen aan het woord over de stageweeken. Zie ook het **artikel** over de stageweeken uitgevoerd door Ithaka in samenwerking met elf scholen in de regio Utrecht.*

Een warm welkom op school

Voor de Afghaanse Gul is de overgang van de ISK naar een reguliere vmbo-klas best groot. Ze wordt geconfronteerd met het feit dat ze van een aantal vakken minder begrijpt dan haar (jongere) klasgenoten en dat sommige leerlingen zich gedragen op een manier die in haar ogen totaal ongepast is. Wat kunnen mentoren, docenten, zorgcoördinatoren en schoolleiding doen om nieuwkomersleerlingen een warm onthaal te bieden?

De mentor als vertrouwenspersoon

Mentoren kunnen een cruciale rol spelen in de landing van nieuwkomersleerlingen. Enkele handvatten voor mentoren zijn:

- biedt structuur en duidelijkheid: Wat wordt van de leerling verwacht? Wat is de bedoeling?
- investeer in het contact, plan met regelmaat een gesprekje: Wie is hij / zij? Wat is zijn / haar behoefte?
- benadruk in het contact de groeimindset: fouten maken is noodzakelijk om te leren.
- organiseer een buddy of maatje voor de leerling.

Peer2Peer op het Hoofdvaart College

Het Hoofdvaartcollege is een school voor vmbo en heeft een ISK-afdeling met ongeveer tachtig leerlingen. In 2016 startte de school met het Peer Buddy Nieuwkomer project. De Peer Buddy's werden geselecteerd op persoonlijkheid (sociaal, geduldig, gemakkelijk praten) en op schoolcijfers (leerlingen met veel onvoldoendes hadden hun tijd voor zichzelf nodig). De leerlingen kregen trainingen waarin werd ingegaan op vragen als: Wat doe je als je hoort over heftige ervaringen? Wat vertel je aan anderen (bijvoorbeeld docenten) en wat juist niet (privacy)? Om een goede match te vinden, hadden alle leerlingen een korte tekst gemaakt waarin ze zich voorstelden. Ook werd een individueel gesprek gevoerd met de buddy's over hun wensen en verwachtingen. Op grond daarvan werden koppels gemaakt (Usta, 2017). Bekijk het [filmpje](#) van EenVandaag over het project.

Maatjes

Het hebben van een maatje kan het voor nieuwkomers makkelijker maken om aansluiting te vinden op hun nieuwe school. De drempel voor het leggen van contact ligt bij een leeftijdsgenoot vaak lager dan bij een docent of mentor. Een voorbeeld is het Peer Buddy Nieuwkomer project, ontwikkeld door **Peer2Peer**. Hierbij wordt een ouderejaars uit het reguliere onderwijs gekoppeld aan een ISK-leerling om deze leerling te helpen bij het integreren in het reguliere onderwijs. Bij de Peer2Peer-methodiek worden eerst de docenten die het project gaan begeleiden getraind. Zij leiden vervolgens leerlingen op tot Peer Buddy Nieuwkomer. Tijdens de training worden de Peer Buddy's getraind in sociale, communicatieve en interculturele vaardigheden. Ook de ISK-leerlingen worden voorbereid op het feit dat ze een Peer Buddy gaan krijgen, en wat ze hiervan kunnen verwachten. De Peer

Buddy's en nieuwkomers hebben regelmatig intervisiemomenten met een docent om ervaringen uit te wisselen en van elkaar te leren (Usta, 2017).

Cultureel-sensitief werken

Een leerling voelt zich pas thuis in de groep als hij of zij zichzelf kan zijn en ervaart dat zijn achtergrond wordt geaccepteerd. Voor mentoren en docenten betekent dit dat zij de leerling - en ouders - open tegemoet treden en een veilige en open sfeer in de groep creëren. Om dit te kunnen, hebben professionals de volgende kennis en vaardigheden nodig (uit **Starterskit Culturele Diversiteit** van Hogeschool InHolland):

- Een open houding: niet elke leerling hoeft hetzelfde te zijn en zich te gedragen. Juist verschillen kunnen heel handig zijn en kan een docent inzetten als iets positiefs.
- Zelfkennis: dit is niet alleen belangrijk voor een docent die met cultureel diverse klassen werkt, maar voor elke docent. Het houdt in dat de docent zich bewust is van eigen gedrag en opvattingen, zowel verbaal als non-verbaal.
- Kennis van thuiscultuur: hierbij is het belangrijk dat men als docent kennis heeft van de verschillende thuisculturen van leerlingen en in hoeverre deze overeenkomen of juist afwijken van de schoolcultuur. Zie onder meer de **Kennisbank van Pharos** met factsheets over verschillende nieuwkomerslanden.
- Variatie in aanpak: zorg voor verschillende manieren van lesgeven; soms directief en sturend en soms meer zelfstandig.
- Stereotypering voorkomen: dit heeft niet alleen betrekking op de leerlingen zelf, maar ook bijvoorbeeld, op het lesmateriaal of de methode die gebruikt wordt. Wees hier alert op.

Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) heeft een **reflectiekader** opgesteld voor hoe scholen kunnen leren omgaan met culturele diversiteit. Hierin wordt bijvoorbeeld geadviseerd dat

Gul (15 jaar, Afghaanse)

Toen de vader en oudere broer van Gul naar Nederland betrokken en de rest van het gezin achterbleef in het vluchtelingenkamp, werd Gul de steun en toeverlaat van haar moeder. In Nederland, waar het gezin weer herenigd is, helpt Gul nog steeds met het huishouden en bij de zorg voor haar twee jongere broertjes. Dat ze door haar zorgtaken haar huiswerk soms afraffelt, heeft ze thuis of op school nog niet verteld. En ook weten haar ouders niet dat ze van de verzuimcoördinator al twee waarschuwingen heeft gekregen. Ze komt vaak te laat omdat ze haar twee jongere broertjes eerst naar school moet brengen. Gul baalt ervan, maar wil ook haar ouders gehoorzamen en helpen. Soms vindt ze het wel een beetje oneerlijk dat haar oudere broer Rashid nooit iets hoeft te doen thuis.

scholen een visie op diversiteit ontwikkelen en dat er in de klassen gebruik wordt gemaakt van coöperatief leren in diverse samenstellingen om de verbondenheid tussen leerlingen te versterken.

Partnerschap met ouders

Thuis en school zijn voor veel nieuwkomers zoals Gul twee gescheiden werelden. Zij leven vaak met een dubbele loyaliteit: enerzijds willen ze vasthouden aan de eigen culturele gebruiken, anderzijds willen ze integreren in hun nieuwe thuisland. De verbinding tussen thuis en school is belangrijk voor leerlingen om zich goed te kunnen ontwikkelen. Hiervoor is een warm contact nodig tussen ouders en school, zodat docenten de verschillen tussen thuis en school kennen, en kunnen helpen om deze te verkleinen (Pharos, 2015).

Bovendien hebben ouders van nieuwkomers baat bij veel contact met de school. Zij hebben doorgaans een klein (sociaal) netwerk, beheersen de Nederlandse taal (bijna) niet of begrijpen weinig van het Nederlandse

schoolstelsel. Daarom is het belangrijk dat zij extra ondersteuning krijgen. Hoe kan een school dit op een goede manier doen?

Hoe werkt het?

Tolktelefoon

*Is het Nederlandse taalniveau van de ouders niet voldoende om een gesprek te kunnen voeren, dan kan de tolktelefoon (**Global Talk**) worden ingeschakeld.*

Een kennismakingsgesprek met ouders is een belangrijke eerste stap om te zorgen voor een goed contact tussen ouders en school. Naast het achterhalen van de verwachtingen en behoeften van de ouders, is het van belang om duidelijk te communiceren over wat de school van ouders verwacht. Het Nederlandse schoolstelsel is nieuw en soms heel anders dan het schoolstelsel waar ouders aan gewend zijn. In sommige landen wordt van ouders verwacht dat zij zich zo min mogelijk bemoeien met school. Als aan deze ouders niet wordt uitgelegd dat het belangrijk is om naar ouderavonden te komen, is de kans groot dat zij niet zullen komen, ondanks dat zij school wel belangrijk vinden (Pharos, 2015).

Hoe werkt het?

Huisbezoek

Een huisbezoek verkleint de afstand tussen school en thuis. Een gesprek in de vertrouwde omgeving kan ervoor zorgen dat ouders zich sneller openstellen. Tijdens een huisbezoek is het daarom makkelijker om meer te weten te komen over de gezinssituatie van een leerling (Pharos, 2015).

Door ouders tijdens het kennismakingsgesprek iets te vertellen over een gemiddelde schooldag, eventueel met behulp van afbeeldingen, krijgen zij een beter beeld van hoe het er dagelijks aan toegaat op de nieuwe school van hun zoon of dochter. Ouders zullen bijvoorbeeld niet altijd weten welke vakken hun zoon of dochter krijgt. Ook de schoolregels en de manier van communiceren op school kan hierbij besproken worden. Tot slot is het belangrijk om iets te vertellen over de contactmomenten tussen de school en ouders, bijvoorbeeld over de rol van de mentor en tien-minutengesprekken. Het is voor ouders prettig als zij weten waar ze terecht kunnen met hun vragen.

Ouders van nieuwkomers worden niet altijd goed begrepen. Gedrag dat voortkomt uit cultuurverschillen, kan verkeerd worden geïnterpreteerd. Benoem verschillen tussen de opvattingen van ouders en de school. Bespreek wat er achter de verschillende opvattingen ligt.

In de praktijk...

It's my child

*Een succesvol project dat ouders van nieuwkomers in hun kracht zet, is **It's my child** dat wordt uitgevoerd op het Ithaka ISK in Utrecht. Het project is opgericht door een ouder die zelf een aantal jaar geleden naar Nederland is gekomen met haar kinderen. Het doel van het project is om ouders te ondersteunen en te empoweren, waardoor ze hun rol als zelfverzekerde ouder weer op zich nemen. Ouders ontmoeten elkaar, en kunnen kennis en ervaringen delen. De verantwoordelijkheid en invulling van het programma ligt volledig bij de ouders. Zij komen zelf met ideeën voor activiteiten en plannen en organiseren dit van begin tot eind. Ouders krijgen hierdoor de ruimte om na te denken over wat ze willen. De rol van de professional beperkt zich tot het stellen van vragen, zodat ouders zelf tot een antwoord komen. Bekijk de [website van ouderwijs](#) voor meer informatie.*

Waarom vinden ouders iets belangrijk? En waarom vindt de school iets anders belangrijk? Het inzetten van een sleutelpersoon, iemand met eenzelfde achtergrond als de ouders, kan het gesprek tussen de school en ouders vereenvoudigen. Hij of zij kan optreden als een bemiddelaar (**Pharos sleutelpersoon**).

Ouders die nieuw zijn in Nederland, zijn soms erg afhankelijk van hun kinderen waardoor de rollen van ouders en kinderen omdraaien. Dit komt onder andere omdat hun kinderen vaak al snel beter Nederlands spreken en daarom veel voor hun ouders tolken. Dit brengt ouders in een kwetsbare positie, wat weerslag kan hebben op het zelfvertrouwen.

In de praktijk...

Cursus 'Mijn kind op de middelbare school'

*Door een lage taalvaardigheid en weinig kennis van het Nederlandse onderwijssysteem is het voor ouders van nieuwkomers lastig om hun kind te ondersteunen en te begeleiden op de middelbare school. ITTA ontwikkelde hiervoor een oudercursus: '**Mijn kind op de middelbare school**'. In de training leren ouders hoe zij met hun kind over school kunnen spreken en hen kunnen ondersteunen en motiveren bij schoolse taken.*

Verder lezen

- Alons, L. (2017). *Samen kom je verder... Doorstroom van internationale schakelklas naar mbo*. Les 201, 34-37
- Bakker, M. (2017). *Overgang ISK naar VO: Aansluiting verbeterd met warme overdracht*. LBRT Tijdschrift voor remedial teaching 02, 12-15
- Dawson, P., en R. Guare, (2009). *Slim maar... Help kinderen hun talenten benutten door hun executieve functies te versterken*. Amsterdam: Hogrefe.
- Hogeschool InHolland (2019). *Starterskit: culturele diversiteit (in de klas) voor dummies*. [https://www.leernetwerkeducatie.nl/mediawiki18/index.php?title=Starterskit: culturele diversiteit \(in de klas\) voor dummies](https://www.leernetwerkeducatie.nl/mediawiki18/index.php?title=Starterskit:_culturele_diversiteit_(in_de_klas)_voor_dummies)
- Ithaka & Sardes (2019) *Yes! Een nieuwkomer in de klas. Nieuwkomersleerlingen in het Voortgezet onderwijs*. Utrecht: Ithaka Internationale schakelklassen.
- Jettinghoff, K., & Grootsholte, M. (CAOP Research) (2011). *Culturele dilemma's in het onderwijs*. Den Haag: Sectorbestuur Onderwijsarbeidsmarkt (SBO). Geraadpleegd van <https://www.buro-balans.nl/wp-content/uploads/2016/06/A-Cult-dilemmas-ih-onderwijs-SBO-hfst.4.pdf>
- Moeken, N. (2017). *Bepakt en bezakt de toekomst tegemoet. Doorstroomdossier als overgangsdossier van ISK naar vervolgonderwijs*. Les 203, 52-54.
- Pharos (2015). *Welkom op School, mentormethode en lessen relaties en seksualiteit voor nieuwkomers*. Utrecht: Pharos.
- SLO (z.d.). *Leren omgaan met culturele diversiteit: reflectiekader*. Enschede: SLO. <https://slo.nl/zoeken/@6571/leren-omgaan/>
- Thomas, W. & Collier, V. (2002). *A National Study of School Effectiveness for Language Minority Students' Long-Term Academic Achievement*.
- Usta, M. (2017). *Mijn Buddy heeft mij wegwijst gemaakt op school. Makkelijker integreren dankzij een Buddy*. Les 202, 11-13.

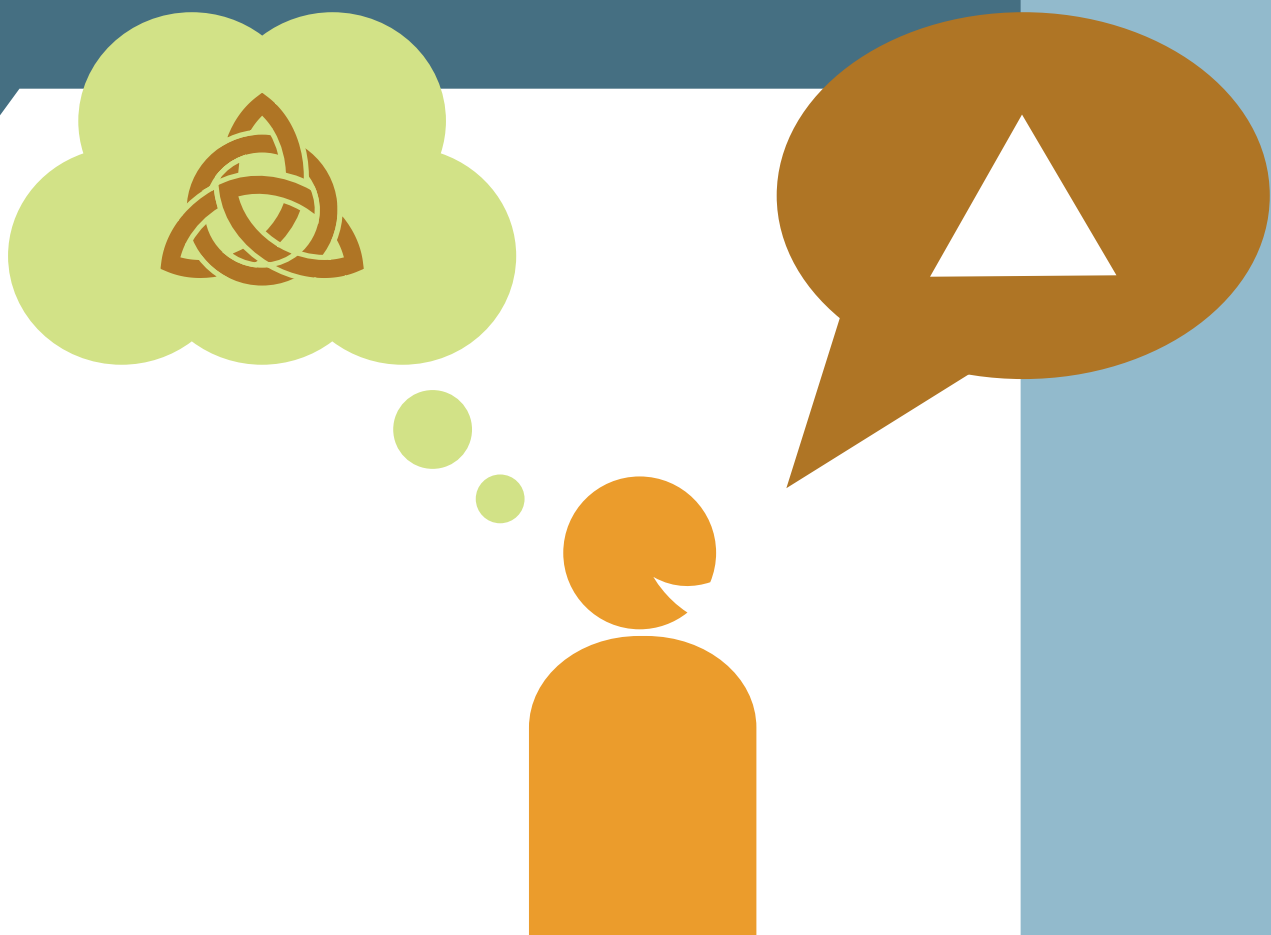
$\dots = r^2 m$
 $m^{10} + 10 m^7 + 5 m^4 + 14 m^2 + 3 m$
 $\sqrt{50 m + 65}$
 $\frac{1}{x} + \frac{1}{y} = \frac{1}{z}$
 $\frac{1}{6e} + \frac{1}{9} = \dots$
 $p = \cos t$
 $65 + 48 = 65$
 $\frac{1}{x} = \frac{1}{y}$
 $\sqrt{8 m^2 \ln(10 - E)}$
 $\frac{3}{4} = \frac{6}{8}$
 $\pi = 3,141592$

The page contains several hand-drawn diagrams:

- A circle with points A, B, C, D and lines connecting them.
- A sine wave with shaded areas under the curve.
- A 3D diagram of a cube-like structure with vertices labeled.
- Another sine wave with a shaded area.

Taal, Talen, Talenten

- Wat iedereen op school zou moeten weten
- Taalgericht werken in alle vakken
- Onderwijs Nederlands en NT2
- Zicht houden op taal en denken

Taal, Talen, Talenten

Gul (15 jaar, Afghaanse)

Gul woont sinds tweeënehalf jaar met haar ouders en drie broers in Nederland. Ze is 15 jaar en zit in het tweede leerjaar vmbo-basis. Ze heeft het soms best moeilijk. Dan denkt ze met verlangen terug aan de ISK. Daar had ze eigenlijk nooit dat akelige gevoel dat ze er niet helemaal bij hoorde. Als zij in de klas haar best doet om de leraren te begrijpen en om de opdrachten te maken, dan zitten sommige klasgenoten lol te maken. Gul krijgt hier ook veel minder complimentjes van leraren dan op haar vorige school. Niet dat de nieuwe leraren niet vriendelijk zijn. Dat zijn ze wel. Eigenlijk corrigeren ze Gul maar zelden. Ze willen ook best helpen maar het lijkt alsof ze weleens vergeten dat Gul nog heel veel van wat ze staan te vertellen, niet kan verstaan. Gul heeft wel eens het gevoel dat ze een onzichtbaarheidsmantel draagt. Dat haar docenten haar niet zien.

Om te leren heb je zelfvertrouwen nodig en een gevoel van veiligheid. Je moet kunnen samenwerken, vragen durven te stellen en fouten durven te maken. Dat is voor veel jonge mensen ingewikkeld. Maar het is éxtra ingewikkeld als je dat moet doen in een omgeving die je nog niet kent en bij schoolvakken die helemaal nieuw voor je zijn. En bovenal via een taal die je nog aan het leren bent.

Wat nieuwkomers het állermeeste nodig hebben om hun taalvaardigheid in het Nederlands verder te ontwikkelen en zichzelf optimaal te ontplooiën, is een omgeving waarin ze veel en rijk taalaanbod krijgen, waarin ze gestimuleerd worden om de nieuwe taal te gebruiken en waarin ze steun krijgen als ze die nodig hebben. De taal leren, dat moeten ze uiteindelijk, net als iedereen, helemaal zelf doen. Zoals ze ook zelf moeten leren omgaan met de teleurstellingen en verdrietige momenten die daarbij kunnen horen. Het kan enorm frustrerend zijn om in je eigen taal mee te kunnen praten over de wetten van Newton en toch naar een school te moeten waar je favoriete vak natuurkunde niet eens wordt aangeboden. Wat dan helpt, zijn docenten en medeleerlingen die naar je luisteren. Die oog hebben voor wie je bent en voor wat je allemaal wél kunt en weet. Coaches en vrienden die hoge verwachtingen van je hebben en die je keer op keer aanmoedigen en nieuwe kansen geven.

In deze brochure staan we stil bij kenmerken van leeromgevingen die leerlingen optimale kansen bieden om hun taalvaardigheid in het Nederlands te ontwikkelen.

Eerst vatten we op hoofdlijnen samen wat iedereen die met nieuwkomers werkt, zou moeten weten over taal, taalontwikkeling en de rol van taal in het leren. Veel van die kennis is relevant voor elke vorm van onderwijs en zal voor de meeste onderwijsgevendenden dan ook niet nieuw zijn. Gelukkig is onderwijs aan nieuwkomers die na een of twee jaar eerste-opvangonderwijs het voortgezet onderwijs instromen, geen vak apart: aandacht voor taal en de rol van taal in het leren, draagt bij aan goed onderwijs voor alle leerlingen.

Daarna werken we drie praktische aspecten van het taalonderwijs aan nieuwkomers, wat verder uit:

- Taalgericht werken in alle vakken.
- Onderwijs Nederlands en Nederlands als tweede taal.
- Zicht houden op taal en denken.

Wat iedereen op school zou moeten weten

Nieuwkomers die na één of twee jaar schakelonderwijs doorstromen naar het reguliere voortgezet onderwijs hebben doorgaans genoeg Nederlands geleerd om zich in het dagelijks leven, liefst met wat hulp van een aardige gesprekspartner, te kunnen redden. Maar hun beheersing van het Nederlands is nog volop in ontwikkeling. Je zou hun Nederlands wat dat betreft kunnen vergelijken met het Frans van de gemiddelde succesvolle vmbo-4 leerling met Frans in zijn pakket. Ook die leerling is nog niet competent om zonder meer te functioneren op een lyceum in Parijs waar Frans de voertaal is. Maar als zo'n leerling de ambitie heeft om meer Frans te leren, dan zou verhuizen naar Frankrijk en doorstromen naar zo'n Franse school, perfect zijn. Mits die Franse school haar onderwijs zó heeft ingericht dat ook meertalige leerlingen zich er welkom voelen en worden uitgedaagd om te leren.

Het reguliere voortgezet onderwijs in Nederland kan ook voor ISK-leerlingen de ideale omgeving

zijn om zich verder te ontwikkelen. Wat deze NT2-leerders nodig hebben, is vooral veel contact met Nederlandstalige leeftijdsgenoten in combinatie met 'gewoon' goed onderwijs waar oog is voor elke leerling. Onderwijs waar mensen werken die hoge verwachtingen hebben van iedere leerling en die zich bewust zijn van de rol van taal in het leren. De basiskennis, die iedere docent daarover in huis zou moeten hebben, vatten we hierna op hoofdpunten samen.

Carolien (directeur van een scholengemeenschap)

"Sinds de instroom van nieuwkomerskinderen sterk is toegenomen, gaat het gesprek hier op school steeds meer over taal, taal en nog eens taal. En echt niet alleen in de vakgroep Nederlands. De meesten van ons hebben daar echter niet voor 'doorgeleerd'. Ik vraag mezelf ook weleens af waar ik mee bezig ben. Wat is taalvaardigheid eigenlijk? Zijn onze vwo-leerlingen echt zoveel beter in taal dan vmbo-leerlingen? Gaat het niet veel meer om verschillen in kennis en denkniveau, dan om taal? Ik kom bij ons op school basis-kaderleerlingen tegen die héél erg goed gebekt zijn. En in de gang hoor ik voormalige ISK-leerlingen met elkaar vloeiend Frans, Engels en Arabisch spreken. Hoezo zouden die leerlingen 'taalzwak' zijn? Is dat omdat wij die talen niet spreken?"

Taal is een communicatiemiddel

In het onderwijs aan nieuwkomers kun je doorgaans beter uitgaan van de *functie* van taal dan van de vorm ervan. Taalvaardigheid is het vermogen om je gedachten vorm te geven en om die met anderen te delen. Veel mensen denken bij taal en taalvaardigheid echter in de eerste plaats aan aspecten van de structuur van taal: de uitspraak, de spelling, de grammatica. Vanuit die associatie lopen sommige vakdocenten niet warm voor 'taalbeleid'. "Ik heb niet zoveel met taal" zeggen die docenten dan, of "Ik ben geen taaldocent. Ik houd me liever bij mijn eigen vak". Dat is jammer want hierdoor verliezen ze de belangrijke rol van taal in dat vak uit het oog. Zij zijn expert in het communiceren over hun vak, vanuit specifiek vaktaalgebruik. Maar dat is misschien zo vanzelfsprekend dat ze zich dat niet altijd realiseren.

Hoe werkt het?

De taalcompetente leraar

Bekwame leraren zijn taalvaardige leraren. 'De taalcompetente leraar', een uitgave van de Nederlandse Taalunie (Vanhooren & Wulftange, 2020), beschrijft over welke competenties leraren moeten beschikken om didactisch, pedagogisch en professioneel bekwaam te zijn. Dit referentiekader is niet bedoeld om docenten 'de maat te nemen'. Het beschrijft ook geen taalvaardigheidsniveaus waar docenten aan zouden moeten voldoen. Het geeft wel een beeld van waar docenten taal voor gebruiken en is daarmee een nuttig referentiekader voor lerarenopleidingen en een mooi instrument voor (zelf)reflectie en gesprekken over professionalisering.

Van DAT naar CAT

In het voortgezet onderwijs zijn leerlingen bezig hun kennis van de wereld en hun denkvaardigheden verder te ontwikkelen. Daar hebben ze steeds nadrukkelijker een schoolse,

academische manier van communiceren bij nodig. De school vraagt om taalgebruik dat zich onderscheidt van dagelijks taalgebruik. Er is een overgang gaande van 'Dagelijkse Algemene Taalvaardigheid' (DAT) naar 'Cognitief Academische Taalvaardigheid' (CAT). DAT en CAT zijn geen tegengestelden maar polen op een continuüm waartussen taalgebruik zich kan bewegen.

Ingewikkelde vakteksten horen bij leren en zijn niet te versimpelen of te vermijden: bij toegang geven tot een vak hoort toegang geven tot de denkwereld van dat vak en de taal die daarbij hoort. Als je het vak eenmaal beheerst, is de bijbehorende taal minder abstract en cognitief minder veeleisend. Het is een 'gewoon' onderdeel van je vakkennis geworden.

Taal is het belangrijkste leermiddel dat we hebben

Vygotski betoogde het al in de jaren '30: de intellectuele groei van een kind loopt gelijk op met de ontwikkeling van taal als denkinstrument. Aandacht voor taalgebruik is onlosmakelijk verbonden met onderwijzen en leren. In die zin is een 'taalgerichte didactiek' een pleonasme: didactiek is per definitie 'taalgericht' zoals een cirkel per definitie rond is. Bij elk vak dat we onderwijzen, hoort ook de taal van dat vak. Als docent heb je taal nodig om je

leerlingen te begeleiden, om hen duidelijk te maken wat je hen wilt leren en om hen te begrijpen. Je leerlingen hebben taal nodig om jou te begrijpen, om vragen te stellen en om te laten zien dat ze iets begrepen hebben. Taal is het belangrijkste leermiddel dat we hebben.

Hoe werkt het?

Informatie over taalverwerving

Interessante informatie over taal, taalgebruik en taalverwerving vind je op www.taalcanon.nl. De informatie op deze site is geschreven door experts die hun best doen om hun kennis voor een breed publiek toegankelijk te maken. De website bevat ook lesmateriaal en lessuggesties voor het voortgezet onderwijs.

Leren in een tweede taal doet weleens pijn

De functionele benadering van taalvaardigheid helpt om je te realiseren wat het betekent om een tweede of een vreemde taal te leren. En wat het vraagt om *in* een vreemde of tweede taal te leren. Zeker in het begin van het tweede-taalverwervingsproces is het verschil tussen wat je allemaal zou willen zeggen en begrijpen en wat je in de doeltaal kúnt zeggen en begrijpen, enorm. Het is goed om daar als docent bij stil te staan. Verplaats je af en toe in de situatie van je meertalige leerlingen. Ben jijzelf in contexten waarin een vreemde taal gebruikt wordt, net zo spontaan en welsprekend als anders? Krijg jij zonder ondertiteling alle details van die prachtige film mee? Misschien vind je in jezelf de stille leerlingen terug die goed hun best lijken te doen maar die zo weinig van zich laten horen. Of je herkent in die ene soms onhebbelijke leerling de frustratie die jijzelf voelt als je beseft dat je niet voor vol wordt aangezien doordat het je maar niet wil lukken om in een vreemde taal goed duidelijk te maken wat je precies bedoelt.

Hoe werkt het?

Inkijkje in gebruik meer talen in het onderwijs

Het Nederlands en de andere talen: samen op school (2021) is een informatieve film met website, gemaakt voor directies en onderwijzend personeel in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. De makers willen scholen met dit materiaal handvatten geven om de talen die leerlingen meebrengen, een plaats in het onderwijs te geven. Vooral voor docenten betrokken bij nieuwkomersonderwijs is de film een illustratieve en praktische leidraad. De film duurt een half uur.

Communicatie die niet lekker loopt, doet iets met je gevoel van eigenwaarde en identiteit. Daar af en toe bij stilstaan helpt je om je leerlingen beter te begrijpen en te begeleiden. Het motiveert ook om te zoeken naar manieren om de talen die leerlingen mee naar school brengen zo goed mogelijk te gebruiken. Als ze in zich in hun eigen taal uiten, zie je soms een heel andere kant van dezelfde jongeren.

Taalontwikkeling is een levenslang proces

De ontwikkeling van taalvaardigheid is bij uitstek een kwestie van 'Leven Lang Leren'. De taalontwikkeling van kinderen start in de baarmoeder en gaat normaliter levenslang door. Ook na de eerste stormachtige periode van zes à zeven jaar waarin kinderen schijnbaar zonder moeite en doorgaans zonder enige vorm van expliciete instructie basisvaardigheden in één of meer talen verwerven, zet de ontwikkeling van hun taalvaardigheid zich voort. Mensen doen gedurende hun hele leven nieuwe ervaringen op, maken kennis met nieuwe werelden, ideeën en vaardigheden en verwerven de taal of de talen die daarbij horen.

Informatie over taalverwerving

Er zijn veel mooie boeken geschreven over de manier waarop mensen talen leren. Al wat ouder, maar nog steeds interessant en veel gebruikt in opleidingen, is 'Tweede-taalverwerving en tweede-taalonderwijs' van René Appel en Anne Vermeer (1994).

Dat geldt ook voor het leren van een tweede of vreemde taal. De meeste leerlingen kunnen zich na één of twee jaar schakelonderwijs best goed redden in dagelijkse situaties waar het gaat over het hier en nu. Om de taal te leren die ze nodig hebben om op school mee te doen en om over nieuwe abstractere dingen mee te praten, hebben ze echter veel meer tijd nodig. Scholen zullen die tijd moeten geven én omstandigheden moeten creëren die taalleersucces bevorderen.

Steun blijven geven: veel aanbod, veel oefenen en goede ondersteuning

Taal leren is (net als elke vorm van leren) een activiteit van de leerder zelf. Het onderwijs kan daarbij niet veel meer doen dan 'helpen' door omstandigheden te creëren waarin leerlingen optimaal kunnen leren.

Informatie over taalbeleid in het vo

Voor wie zich wil verdiepen in diverse aspecten van taalbeleid in het voortgezet onderwijs is het 'Handboek taalbeleid in het secundair onderwijs' van Bogaert e.a. (2011) een interessant boek. Je vindt hier informatie en adviezen over de manier waarop je van je school een ideale 'taal-leeromgeving' kunt maken.

Ideale leeromgevingen voor taalvaardigheid – óók in de moedertaal - hebben drie kenmerken:

1. er is veel en gevarieerd aanbod dat aansluit bij wat de leerders al kunnen en wat ze willen leren;
2. er is veel gelegenheid voor actief taalgebruik in zinvolle communicatie met anderen (leeftijdgenoten, leraren en andere volwassenen) waarin leerders taal inzetten die ze uit al dat taalaanbod oppikten;
3. en er is veel 'taalsteun', hulp bij het begrijpen en produceren van nieuwe taal en gerichte feedback.

Met deze drie kenmerken staan de pijlers voor een samenhangend taalbeleid recht overeind. Het zijn de pijlers van goed onderwijs.

Meertaligheid is een kracht

Tot voor kort was er op de meeste scholen geen plaats voor de moedertalen van leerlingen. 'Onderdompelen' zou de beste manier zijn om de nieuwe taal te leren. Inmiddels denken we daar genuanceerder over. Onderzoek heeft aangetoond dat de verschillende talen die mensen beheersen, in hun hoofd met elkaar verweven zijn en bij het leren tegelijkertijd actief zijn. Het kan juist productief zijn om bij het leren een appèl te doen op de brede talenkennis die een leerling meebrengt. Het gebruik van de moedertaal van meertalige leerlingen kan veel meerwaarde hebben in onderwijs waarin het Nederlands de belangrijkste doel- én voertaal is. Door een beroep te doen op de moedertaal van leerlingen, sluit je aan bij een belangrijk leerprincipe: voortbouwen op reeds aanwezige kennis en vaardigheden.

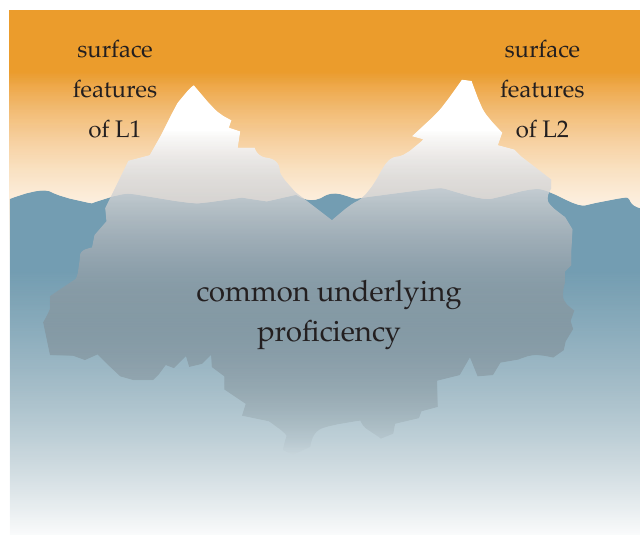
Een plaats geven aan de moedertalen van leerlingen helpt ook om onzekerheid en frustratie bij de leerling te voorkomen. Het kan ook helpen om in beeld te krijgen wat leerlingen meebrengen aan kennis, verworven via andere talen. En waarom zou je een leerling die even vast zit niet suggereren om eens te googelen naar informatie over fotosynthese of het periodiek systeem in het Turks? De draai naar zo'n open, 'praktische' benadering van

meertaligheid is misschien even wennen, maar levert veel op. Het draagt ook bij aan een open, inclusief leerklimaat in de klas en de school.

Taalontwikkeling stimuleren is teamwork

Op een 'taalvriendelijke school' werken alle medewerkers - van directeur-bestuurder tot en met conciërge en van docent NT2 tot en met de docenten koken en natuurkunde – mee aan een goede taal-leeromgeving. Iedereen doet dat

Hoe werkt het?

De ijsberg van Jim Cummins

Jim Cummins is een invloedrijk onderzoeker op het terrein van taal en meertaligheid. Hij verbeeldt de taalvaardigheid van meertaligen als een ijsberg. Boven het water neem je twee verschillende talen waar, maar onder water zie je dat dat de vaardigheden in die twee talen drijven op een en dezelfde onderliggende vaardigheid. Volgens Cummins draagt alles wat je doet om vaardigheden in de ene taal uit te breiden, ook bij aan de beheersing van de andere taal of talen die je gebruikt. Zijn hypothese wordt door recent psycholinguïstisch onderzoek ondersteund.

Meer informatie over meertaligheid en het werk van Cummins kun je beluisteren via www.kletsheadspodcast.org, de website van de Nijmeegse onderzoeker Unsworth.

uiteraard op de manieren die bij de organisatie van de school en zijn of haar mogelijkheden en functie passen. Zo kan het zijn dan de directie de contacten met de leerplichtambtenaar onderhoudt, de teamleider het zicht op scholingsbehoeften en ondersteuning van de docenten bewaart en de mentor het voortouw neemt als om de rol van de ouders gaat. Maar iedereen draagt bij aan een rijk en gevarieerd aanbod, daagt leerlingen uit om de taal te gebruiken en geeft feedback waar dat relevant is. Dat gebeurt in de taallessen, maar ook in het onderwijs in andere vakken en in informele contacten binnen en buiten school. In de lessen sport en bewegen speelt taal een andere rol dan in de les filosofie, en tijdens de stage worden leerlingen geconfronteerd met andere vormen van taalvariatie en taalgebruik dan tijdens de Romereis. Maar elke onderwijsleersituatie leent zich om taal te leren. Ook de directeur, de conciërge, de bibliothecaris en kantinebeheerder zorgen voor leerzaam aanbod als ze tijd maken voor echt contact en communicatie.

Hoe werkt het?

Internationale samenwerking

Er bestaat een internationaal netwerk van taalvriendelijke scholen voor basis- en voortgezet onderwijs. De aangesloten scholen dragen het label 'Taalvriendelijke School' en versterken elkaar door ervaringen en kennis te delen. Dat doen ze online via webinars en workshops, via een database met een schat aan onderzoeksresultaten, lesvoorbeelden etc., en door elkaar te ontmoeten. Veel meer informatie vind je via www.languagefriendlyschool.org/alle-talen-zijn-welkom/.

Leerlingen zijn elkaars leraren

Meertalige scholen en klassen bieden oneindig veel mogelijkheden om NT2-leerders in contact te brengen met leeftijdsgenoten voor wie het Nederlands de moedertaal is. Dat kan 'formeel', door buddy's te regelen, maar ook informeel. Zo ontstaat er een keur van kansen om leerzaam aanbod en actief taalgebruik te organiseren. Zelfs taalsteun, voor veel docenten het meest ingewikkelde aspect van taalgericht lesgeven, komt zo vaak spontaan tot stand.

Het is goed om je bewust te zijn van het feit dat er ook, of misschien wel juist, buiten de klas en buiten de school veel taal geleerd kan worden. Binnen de school kun je denken aan de leerlingenraad, meeschrijven aan de schoolkrant, een rapgroepje. Buiten de school zijn de mogelijkheden legio. Sportclubs, jeugdverenigingen, koren en bandjes, toneelverenigingen, sommige bijbaantjes en vormen van vrijwilligerswerk kunnen voor leerlingen even zoveel veilige taalleeromgevingen zijn. Het is dan ook zeer de moeite waard om de leerlingen (en hun ouders) aan te moedigen om dit soort 'buitenschoolse leeromgevingen' op te zoeken.

Hoe werkt het?

Vraag de Kennisrotonde

De Kennisrotonde van NRO is een online 'loket' waar je vragen kunt stellen over het onderwijs. Je vindt er ook beknopte en altijd goed gefundeerde antwoorden op vragen die anderen hebben gesteld. Als je in De Kennisrotonde op zoek gaat naar informatie, is het goed om ook te kijken naar antwoorden op vragen die over het vreemde-talenonderwijs gaan. Je zult zien dat je daar veel informatie vindt die ook relevant is voor het onderwijs aan NT2-leerders. Kijk bijvoorbeeld eens naar de informatie over **samenwerken bij moderne vreemde talen**.

Taalgericht werken in alle vakken

Om adequate steun te kunnen geven, hebben leraren van alle vakken enig inzicht in (vak)taalontwikkeling nodig. Alle leerlingen hebben daar baat bij: de taal van een vak is immers voor elke leerling een nieuwe taal die toegang tot dat vak moet bieden. Een

Gert Jan (docent aardrijkskunde)

Gert Jan werkt al 25 jaar als aardrijkskundeleraar op een havo-ovw-scholengemeenschap. Vanuit zijn ervaring met migrantenleerlingen weet hij inmiddels wel waar hij in zijn taalgebruik op moet letten. Hij geeft zorgvuldiger uitleg van woorden, ook al blijft hij verrast worden als ook heel gewone woorden onbekend blijken: zoals trechter, ondanks, kribben in de rivieren. Hij weet ook: je mag er niet van uitgaan dat leerlingen de schoolboekteksten zelfstandig lezen en verwerken, maar je zult ze er in de les expliciet bij moeten steunen. In zijn aardrijkskundelessen is hij door de jaren heen ook een beetje een taaldocent geworden voor het merendeel van de leerlingen. Maar nu komen er af en toe migrantenkinderen binnen die nog veel minder Nederlands meebrengen. Je ziet ze afhaken bij je uitleg, je beseft dat hun onvoldoende op de toets eigenlijk geen eerlijke beoordeling is. Kan hij er nog een taal-tandje bij zetten door gericht aan vaktaal te werken? Kunnen leerlingen elkaar misschien gericht helpen als maatjes? En hoe kan hij de moedertalen van de leerlingen erbij betrekken?

taalgerichte vakdidactiek is echter extra belangrijk voor tweede-taalleerders. Studenten aan de lerarenopleidingen worden hierop al enigszins voorbereid. Ook zijn er steeds meer in tweetalige onderwijsmodellen geschoolde leraren. We zetten hieronder de kenmerken van taalgerichte vakdidactiek op een rijtje.

Taal is nodig om vakmatig te leren denken

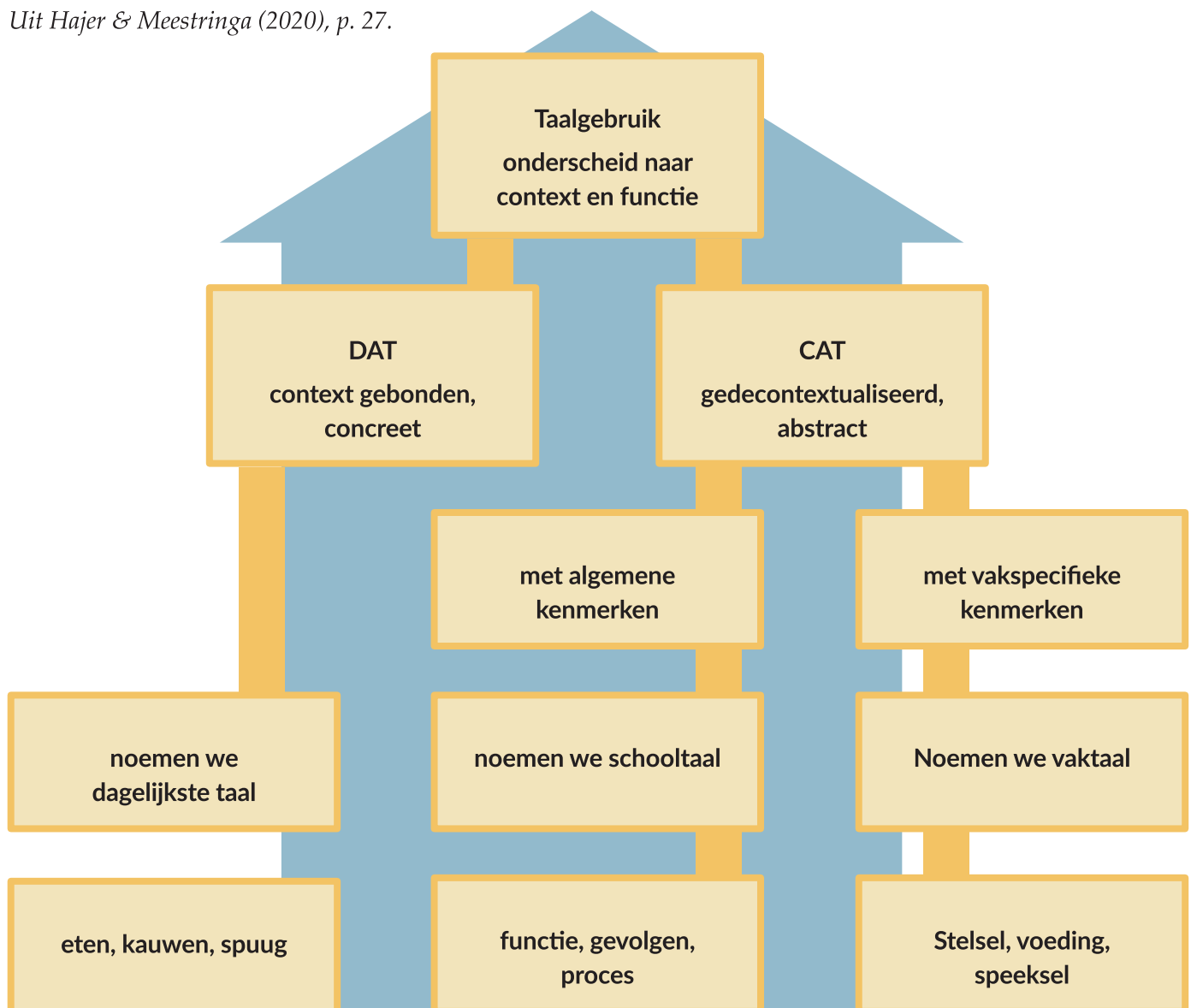
Vaktaal bestaat uit meer dan lastige vaktaalwoorden. Taal wordt gebruikt in allerlei typische activiteiten die passen bij het vak. Bij geschiedenis gebruik je afbeeldingen, bronteksten en schoolboekteksten om daarover in groeps gesprekken veranderingen te analyseren. Je zult er ook redeneringen op papier moeten leren zetten. Via al die talige activiteiten kun je ontdekken hoe bijvoorbeeld

de industriële revolutie de wereld beïnvloedde. Bij praktijkvakken zoals diervoorzorg leer je begrippen in relatie tot praktisch handelen: het begrip ‘intraveneus’ leer je niet los, maar gekoppeld aan het daadwerkelijk op de juiste wijze intraveneus toedienen van injecties aan dieren. Leerlingen worden zo al doende, denkende, pratende, lezende ingewijd in de manier van denken en werken van vakexperts. Ze hebben steun aan een docent die bewust aandacht geeft aan de taal van het vak: “Zo zeggen we dat in ons vak, omdat ...”.

De stap van DAT naar CAT plannen

Hiervoor werd al het belangrijke begrippenpaar DAT en CAT geïntroduceerd. Denken in termen van DAT-CAT-overgangen is een sleutel naar een taalgerichte didactiek. Het helpt je om in de

Uit Hajer & Meestringa (2020), p. 27.

les op de taalontwikkelingsstappen te letten die in een lesthema gezet kunnen worden. Hoe dat werkt?

Bij biologie leren leerlingen bijvoorbeeld organismen onder te verdelen naar de manier waarop ze zich 'voortbewegen'. Aanvankelijk vanuit hun dagelijkse taal (DAT) over 'lopen, vliegen zwemmen'. Ze leren over dergelijke verschillen tussen groepen dieren te praten, ze lezen erover in schoolboekteksten, ze schrijven erover in werkstukken en tijdens toetsen. Ze gaan langzamerhand begrippen als 'voortbeweging' en 'bewegingsapparaat' gebruiken. Daarbij zijn dus kijken, praten, luisteren, schrijven en lezen en vooral ook denken steeds met elkaar verweven.

Om leerlingen te leren om zich steeds meer in vaktaal en in schooltaal te uiten, is het handig als docent in lessenseries expliciet de beoogde taalstappen van DAT naar CAT voor ogen te houden. Dan kunnen veel momenten worden opgepakt om leerlingen te ondersteunen, door synoniemen te geven, pendelend tussen DAT en CAT. Hieronder staan bijvoorbeeld begrippen die bij biologie rond plantengroei opgebouwd kunnen worden. Natuurlijk gaat het daarbij niet alleen om synoniemen, maar ook om verdieping en precisering van de begrippen.

Begrippen uit het thema Plantengroei

	Dagelijkse woorden en uitdrukkingen (DAT)	Schooltaal en vaktaal (CAT)
Biologiebegrippen	<i>Suiker maken Eten Opslag van voedsel Klein plantje Aarde, grond</i>	<i>Fotosynthese Voeding, Energie, suikers Spruit Bodem</i>
Proceswoorden	<i>Verandert in, wordt anders Bringen Regen Het wordt weer water</i>	<i>Transformeert Transporteren Neerslag Condensvorming</i>

Context, interactie en taalsteun als handvatten in taalgerichte vakdidactiek

Om de ontwikkeling van school- en vaktaal te ondersteunen zijn er drie handige didactische middelen: *context, interactie en taalsteun*. Het zijn inderdaad dezelfde kenmerken die we eerder benoemden als kenmerken van goede taalleeromgevingen, maar nu 'vertaald' naar vakdidactiek. Voor NT2-leerders zijn ze cruciaal. Vooral het aspect taalsteun is iets om langer bij stil te staan.

Context geven voor nieuwe leerstof doe je door veel vanuit concrete ervaringen te werken, gericht te praten over uitgevoerde proefjes en experimenten, te werken vanuit visualiseringen (plaatjes, films). Geef veel ruimte voor het inbrengen van eigen voorkennis vanuit de meegebrachte taal, ook door te vragen wat leerlingen al vanuit andere talen hebben geleerd. Gebruik de actualiteit en eigen ervaringen en die van leerlingen uit andere culturele contexten. Ook het geven van veel synoniemen helpt leerlingen betekenissen af te leiden uit de context en toegang te krijgen tot een nieuw lesthema.

Interactie betekent: zet leerlingen veel aan tot actief taalgebruik over de leerstof. Laat ze praten via samenwerkend leren, in duo's en kleine groepjes. Je kunt leerlingen onderling ook gericht laten schrijven binnen het vak om nieuwe taal te leren gebruiken. In groepjes kunnen ze met een placematopdracht eerst zelf nadenken en hun gedachten vervolgens gericht in het groepje bespreken. Voor tweedetaalleerders is het ook heel prettig als er vaste momenten in de les zijn waarop zij individueel contact met de leraar kunnen hebben, waarbij ze naar de docent toe kunnen lopen of de docent bij een rondje juist bij hen even langs gaat.

Taalsteun lever je door in uitleg en besprekingen veel te herhalen, te parafraseren en door synoniemen te geven. Eigenlijk is een continue antenne nodig voor signalen van afhaken en onbegrip. Checken of leerlingen je begrepen hebben kan ook door regelmatig te vragen te parafraseren wat je hebt gezegd. Ook bewust aandacht schenken aan zinsformuleringen ("Hoe kun je dat anders zeggen/schrijven?") geeft leerlingen steun. Gerichte lees- en schrijfoopdrachten helpen om structuur en formuleringen in schoolse teksten te herkennen en te begrijpen en om die zelf aan te leren brengen. Klassikale bespreking van de groepsopdrachten biedt de docent de gelegenheid zulke taalsteun te leveren. In een veilig duo of groepje kunnen leerlingen elkaar helpen om de stof te begrijpen en daarbij voorkomende problemen op te lossen. Door

hulpformuleringen te geven kun je leerlingen leren om tijdens groepswork elkaar taalsteun te geven: "Bedoel je...?" "Hoe zou je dat anders kunnen zeggen?".

Hoe werkt het?

Taalgericht vakonderwijs

Inzetten op taalgericht vakonderwijs is een krachtige investering in leersucces voor alle leerlingen. Niet voor niets is taalgerichte vakdidactiek opgenomen in de kennisbasis van alle tweedegraads lerarenopleidingen. Er zijn over taalgericht vakonderwijs vele vakspecifieke publicaties en lesvoorbeelden te vinden, voor bijvoorbeeld wiskunde, natuur- en scheikunde, geschiedenis, kunstvakken. Er zijn op vele plekken in het land experts die gerichte professionaliseringstrajecten kunnen opzetten.

*Op de website van het Platform Taalgericht vakonderwijs, **Taalgericht vakonderwijs - SLO**, vind je veel informatie en bronnen. Twee handboeken noemen we hier met name.*

*Het 'Handboek Taalgericht Vakonderwijs' (Hajer & Meestringa 2020) geeft de theorie achter deze didactiek op een toegankelijke manier. Het boek staat vol voorbeelden en suggesties voor lesvoorbereiding, toetsing/beoordeling en samenwerking binnen schooltaalbeleid. Een heel korte introducerende tekst vind je **in dit artikel in Vonk** (2008).*

Een ander informatief en ook zeer praktisch handboek is 'Taalbewust beroepsonderwijs. Vijf vuistregels voor effectieve didactiek' van Tiba Bolle en Inge van Meelis. Docenten krijgen vijf vuistregels en heel veel tips en suggesties aangereikt voor effectief en doelgericht beroepsonderwijs: werk doelgericht, zorg voor leerzaam taalaanbod, werk aan woordenschat, stimuleer toepassing en interactie en geef feedback. Ook voor docenten buiten het beroepsonderwijs is dit boek de moeite waard.

Hoe werkt het?

Praktische tips DAT naar CAT

In het onderwijstijdschrift Didactief is een zeer beknopt en informatief artikel getiteld 'Taal in elk vak' gepubliceerd (Silfhout, 2015). Het artikel geeft praktische tips voor onderwijs dat leerlijnen de weg van DAT naar CAT wijst.

Onderwijs Nederlands en NT2

Het schoolvak Nederlands

De behoeften van nieuwkomers om hun taalvaardigheid in het Nederlands verder te ontwikkelen worden niet automatisch bevredigd in het schoolvak Nederlands. Hoe gek het misschien ook moge klinken, het 'schoolvak Nederlands' is niet per definitie functioneel en 'taalgericht' op een voor T2-leerders adequate manier. De zij-instroom van meertalige leerlingen heeft geholpen om

In de praktijk...

Lenen bij de bibliotheek

Een openbare bibliotheek in de Randstad maakte zich zorgen over de lage 'leencijfers' van jongeren. Vooral vmbo-leerlingen leken vies van lezen. Lag dat aan die jongeren en de concurrentie van games en Netflix, of was er misschien ook wat mis in wat de bibliotheek te bieden had? In overleg met een vmbo-school in de omgeving, besloot de bibliotheek haar aanschafbeleid drastisch te herzien: vmbo-leerlingen werden zélf verantwoordelijk gemaakt voor de keuze van de aan te schaffen boeken. De resultaten waren opzienbarend: de collectie van de bibliotheek voor de doelgroep van 12 tot 16 wijzigde drastisch. En de leencijfers schoten omhoog.

duidelijk te maken dat de drie pijlers van taalgericht vakonderwijs, context, interactie en taalsteun, ook in dit vak expliciete aandacht vragen. Omdat in de lessen Nederlands de afstand tussen de 'voorkennis' van nieuwkomers en hun klasgenoten éxtra groot is, is de noodzaak om te differentiëren in lesinhoud en didactiek voor de leraar Nederlands ook éxtra groot. De NT2-leerders hebben bijvoorbeeld óók als het om het algemene, dagelijkse taalgebruik gaat een achterstand op hun klasgenoten. Hun woordenschat is veel kleiner en ze missen ook de 'intuities van de moedertaalspreker' waar je als docent haast automatisch een beroep op doet. De voormalige ISK-leerling hoort niet automatisch dat 'Omdat mijn broertje ziek' geen complete zin is. Of dat 'beloof' 'beloofde' wordt als je het langer maakt. En dat je daarom 'Je hebt het beloofd' met een d schrijft. Aspecten als de toon van communicatie, intonatie en uitspraak, gebruiksconventies en woord- en zinsvolgorde vragen in het onderwijs aan de NT2-leerlingen speciale aandacht.

Alle leerlingen hebben baat bij veel aandacht voor schoolse taaltaken, zoals lees- en schrijfopdrachten. Lezen is op minstens twee manieren voor elke leerling een effectieve strategie om taalvaardigheid te ontwikkelen. Lezen van fictie- en non-fictieteksten biedt leerlingen heel veel taalaanbod, voorbeelden van functioneel taalgebruik. Veel lezen draagt ook bij aan de groei van nieuwe kennis die kan helpen om steeds meer en moeilijkere teksten te begrijpen. Het is daarbij zaak om de teksten die leerlingen lezen, met zorg te kiezen. Om ervan te leren en om plezier te houden in het lezen, moeten de inhoud en het taalniveau aansluiten bij de leerlingen. Een schoolbibliotheek met veel intercultureel aanbod is aan te bevelen.

Samenhang in talenonderwijs

Er is landelijk groeiende aandacht voor verbinding tussen talenvakken. In een meertalige en pluriforme samenleving hebben leerlingen baat bij inzicht in hoe mensen communiceren vanuit verschillende culturele conventies. Het is belangrijk om te leren hoe je je vaardigheid in meer talen en interculturele

Vreemdetalendidactiek

*Het Handboek Vreemdetalendidactiek van Dönszelman en anderen (2020) biedt ook docenten Nederlands en NT2-docenten interessante informatie en aanknopingspunten voor reflectie op hun eigen praktijk. De hoofdstukken over taalbewustzijn en taal**leer**bewustzijn zijn aanraders voor elke docent.*

communicatie kunt ontwikkelen, bijvoorbeeld via taalleerstrategieën. Aandacht voor de manier waarop je handiger je taal ontwikkelt kan alle leerlingen helpen. Nieuwkomers kunnen daarover veel ervaringen inbrengen. Wat doe je als je een bepaald woord niet weet en wilt omschrijven? Hoe ervaar je een misverstand en hoe los je het op? Ook de verschillen en overeenkomsten tussen taalstructuren, spreekwoorden, beleefdheidsconventies bieden kansen voor interessante interculturele taalbeschouwing.

De rol van NT2-docenten

Sommige vo-scholen hebben de mogelijkheid om specifieke uren Nederlands als tweede taal aan te bieden of om samen te werken met NT2-experts die verbonden zijn aan de eerste opvang. Zo'n samenwerking kan op meerdere manieren grote kansen bieden. Een paar voorbeelden.

Een ter zake kundige NT2-expert kan collega's – waaronder ook docenten Nederlands – ondersteunen bij het ontwikkelen van taalgericht onderwijs. Hij of zij kan een belangrijke rol spelen door leerlingen binnen of buiten de reguliere groep te coachen bij het verwerken van de leerstof uit de diverse vakken en het ontwikkelen van taalleerstrategieën en studievaardigheden. De NT2-expert kan leerlingen stimuleren en motiveren om gebruik te maken van het taalaanbod, de oefenmogelijkheden en de feedback die ze in de

verschillende schoolvakken krijgen. Er zijn tal van manieren om dat te doen: in groepslessen en individueel, door te reflecteren, door preteaching of postteaching, gekoppeld aan vaklessen. Of door samen leesteksten – gekozen in overleg met de vakdocenten – voor te bereiden, door taalsteun te geven bij opdrachten van de vakdocent of door achteraf gezamenlijk de geschreven practicumverslagen te lezen, te vergelijken en waar nodig te verbeteren.

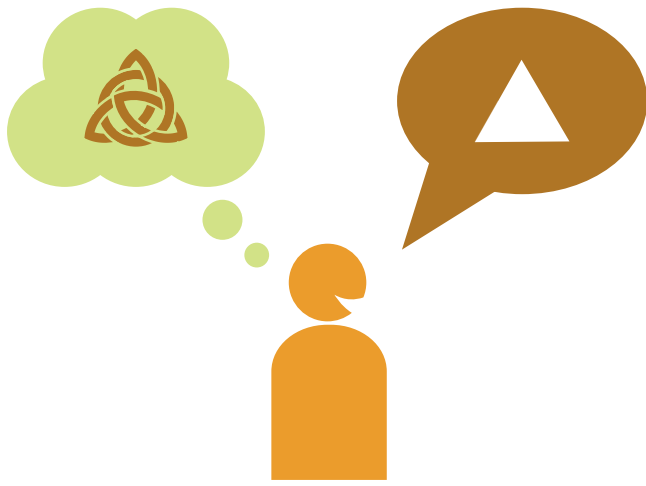
In veel scholen worden NT2-experts ingezet voor 'remediëring', het helpen wegwerken van individuele taalproblemen of achterstanden. Ook daar worden goede ervaringen mee opgedaan.

Hoe werkt het?

NT2-leerling in de klas

*De website van **LOWAN** biedt een schat aan informatie en hulpmiddelen voor leraren in de ISK en het reguliere vo. Docenten vinden er naast informatie en nieuws over wet- en regelgeving en financiering veel praktische informatie over leerlijnen, doorstroming, lesmaterialen, onderzoek etcetera. Voor docenten en andere onderwijsprofessionals die voor het eerst te maken krijgen met leerlingen die doorstromen vanuit de ISK, maakte LOWAN samen met ITTA een beknopte en informatieve handleiding: **O jee, een NT2-leerling in de klas.***

Zicht houden op taal en denken

Waar staat een leerling? Taal- en denkvaardigheid onderscheiden

Er gaat in Nederland nog steeds veel talent van NT2-leerders verloren doordat 'taalniveau' en 'denkniveau' worden verward. Beginnende NT2-leerders beheersen het Nederlands nog niet goed genoeg om te laten zien wat ze cognitief in huis hebben. Vanuit de eerste opvang moeten leraren vaak praten als Brugman om leerlingen niet op mbo-entree, maar op mbo 2-niveau te laten instromen, terwijl ze qua cognitieve vaardigheden wellicht thuis zouden horen op de havo of het vwo.

Bij goed onderwijs horen toetsen en bij toetsen horen standaarden en referentieniveaus. In Nederland zijn twee verschillende standaarden voor taalvaardigheid in gebruik: het Referentiekader Taal (hierna: Refka) en het Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen (hierna: ERK). Bij de doorstroming van basis- naar voortgezet onderwijs en van ISK naar regulier onderwijs, spelen deze standaarden een belangrijke rol. Om te voorkomen dat daar talenten bij verloren gaan, is het belangrijk om je te realiseren dat er in beide standaarden twee verschillende dimensies van 'taalvaardigheid' zijn samengebracht: de inhoud en de vorm van taalgebruik. Refka en ERK beschrijven allebei niet alleen HOE taalgebruikers op een bepaald niveau met taal omgaan, maar ook WAT ze daarmee doen. Beide standaarden doen daarbij

alsof de ontwikkeling van die twee dimensies gelijk opgaat.

In de praktijk lopen die twee dimensies, het wat en het hoe, echter niet altijd parallel. Je zult in het onderwijs moedertaalsprekers van het Nederlands tegenkomen die grote moeite hebben met abstracte leerstof, maar die uitblinken in communicatieve vaardigheden als het gaat over hun eigen favoriete voetbalclub of hun rijpaard. Je zult ook NT2-leerders tegenkomen die nog nauwelijks Nederlands beheersen, maar die cognitieve talenten hebben die passen bij een academische opleiding. De kans is echter groot dat deze leerlingen op een bepaald moment allebei '1F' scoren als je hen dezelfde gestandaardiseerde taaltoets voorlegt. Dat dat bij overstap naar vervolgonderwijs tot verkeerde plaatsingsbeslissingen kan leiden, spreekt voor zich.

Kiezen tussen referentieniveaus

In de praktijk van het NT2-onderwijs worden ERK en Refka veelal door elkaar gebruikt. Dat gebruik wordt ondersteund door de uitkomsten van een onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW waarin Refka en ERK werden vergeleken. Volgens de onderzoekers (Bohnen e.a. 2007) lopen beide schalen parallel.

Toch is het niet verstandig om deze schalen door elkaar te gebruiken. Een vmbo-leerling van vijftien jaar die na een jaar ISK ERK-niveau B1 heeft bereikt, heeft daarmee laten zien dat hij of zij écht een hele goede taalleerder is. Zijn/haar taalvaardigheid in het Nederlands is echter nog niet hetzelfde als die van een in Nederland geboren en getogen klasgenoot die slaagde voor een toets op niveau 2F. Er zullen grote verschillen bestaan in de beheersing van de grammatica van beide leerlingen en nog veel grotere verschillen in de omvang van hun Nederlandse woordenschat. De moedertaalspreker op niveau 2F zal zich daardoor op dit moment in véél meer situaties zelfstandig kunnen redden dan de NT2-leerder op niveau B1. Toch is de kans dat de NT2-leerder die in een jaar tijd B1 bereikte de talenten heeft die nodig zijn om een vwo-diploma te

Hoe werkt het?

Referentiekaders

Het ERK (2001) is in opdracht van de Raad van Europa ontwikkeld om het leren en onderwijzen van vreemde talen in Europa te stimuleren. Het instrument bestaat uit schalen voor zelfbeoordeling - 'Ik kan ...' - die drie niveaus van taalvaardigheid beschrijven: de 'afhankelijke taalgebruiker', de 'zelfstandige taalgebruiker' en de 'vaardige taalgebruiker'. Ieder niveau, A, B en C, is weer verdeeld in twee subniveaus, A1 en A2, B1 en B2, C1 en C2.

Het Referentiekader Taal dateert uit 2008 en werd in opdracht van het Ministerie van OCV ontwikkeld vanuit zorgen over de kwaliteit van het onderwijs Nederlands. Het Refka beschrijft vier niveaus: 1F, 2F, 3F en 4F. De niveaus beschrijven de taalvaardigheden die horen bij vier 'overgangsmomenten' in het Nederlands onderwijs: einde basisschool (1F), einde vmbo (2F), einde havo/mbo (3F) en einde vwo (4F).

halen, en het niveau 4F/C1 dat daarbij hoort, misschien groter dan die van de medeleerling die na 15 jaar niveau 2F beheerst. Om een goed beeld te krijgen van de competenties van een meertalige leerling, is zijn of haar score op een toets die taalvaardigheid relateert aan het Referentiekader Taal pertinent onvoldoende.

Hoe werkt het?

ERK

Informatie over het Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen vind je onder meer op de websites van de **Nederlandse Taalunie** en van de **SLO**. De website van de Nederlandse Taalunie biedt voorbeelden van taken met bijbehorend taalgedrag en een oefenmodule die docenten een duidelijker beeld geven van de verschillende niveaus.

Vergelijking niveaus Referentiekader Taal en ERK

Referentiekader Taal		1F	2F	3F	4F	
ERK	A1	A2	B1	B2	C1	C2

Oog voor de hele leerling – het Europees Taalportfolio

De ontwerpers van het Europees Referentiekader MVT hebben bij deze standaard ook een instrument ontwikkeld dat helpt om taalvaardigheid op zo'n manier in beeld te brengen dat er geen talenten buiten beeld hoeven te blijven. Dit 'Europees taalportfolio' bestaat uit drie delen:

1. een 'Taalpaspoort' waarin de eigenaar samenvat wat hij of zij aan talige kennis en vaardigheden in huis heeft. Die vaardigheden worden gerelateerd aan het ERK.
2. een 'dossier' waarin de eigenaar van het paspoort bewijzen opslaat van de kennis en vaardigheden die hij of zij in het paspoort heeft beschreven en
3. een 'biografie'.

Vooraf die biografie voegt iets toe aan veel andere portfolio's doordat het instrumenten bevat die leerders helpen om te reflecteren op wat ze al kunnen (en hebben gedocumenteerd in hun dossier), om na te denken over wat ze nog meer nodig hebben en om plannen te maken over de manier waarop ze verder kunnen leren.

Hoe werkt het?

Leerlijnen en portfolio ISK

*De **leerlijnen** en het **portfolio** die LOWAN heeft ontwikkeld voor ISK-leerlingen, zijn gekoppeld aan het ERK. LOWAN ontwikkelt momenteel samen met ITTA UvA het **PONT2** (Persoonlijk Ontwikkelingsplan NT2). Dit instrument nemen ISK-leerlingen mee naar regulier onderwijs om er daar aan verder te werken.*

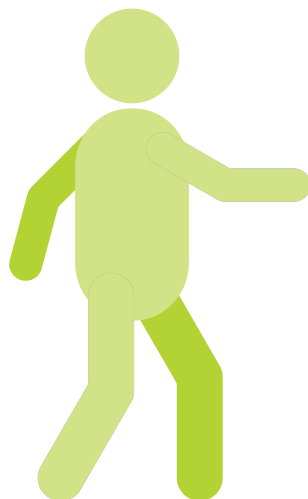
Verder lezen

- Bohenn, E., Jansen, F., Kuijpers, C., Thijssen, R., Schot, T. & Stockmann, W. (2007). *Raamwerk Nederlands. Nederlands in (v)mbo-opleiding, beroep en maatschappij*. 's-Hertogenbosch: CINOP.
- Bolle, T. & Meelis, I. van (2017). *Taalbewust beroepsonderwijs. Vijf vuistregels voor effectieve didactiek*. Bussum: Coutinho.
- Dönszelmann, S., Beuningen, C. G. van, Kaal, A. & Graaff, R. de (Eds.) (2020). *Handboek Vreemdetalen Didactiek: Vertrekpunten, Vaardigheden, Vakinhoud*. Bussum: Coutinho.
- Duarte, J. (2020). Translanguaging in the context of mainstream multilingual education. *International Journal of Multilingualism*, 17(2), 232-247.
- Gibbons, P. (2009). *English learners, academic literacy, and thinking: learning in the challenge zone*. Portsmouth: Heinemann.
- Hajer, M., Kootstra, G. J., & Popta, M. van (2018). *Ruimte en Richting in Professionalisering voor Onderwijs aan Nieuwkomers Een verkenning van opleiding en scholing voor leraren in basis- en voortgezet onderwijs in Vlaanderen en Zweden*. Case Report voor NRO. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Hajer, M. & Meestringa, T. (2020) *Handboek Taalgericht Vakonderwijs*. Vierde, herziene druk. Bussum: Coutinho.
- Hajer, M. & Spee, I. (eindred.) (2017). *Ruimte voor nieuwe talenten. Keuzes rond nieuwkomers op de basisschool*. Utrecht: PO raad.
- Helsloot, K. (2021). *Het Nederlands en de andere talen: samen op school*. Taal naar Keuze, op meertaligheid.taalnaarkeuze.nl
- LOWAN VO & ITTA (2018). *Ojee Een NT2-leerling in de klas*. <https://www.lowan.nl/vo/lesmateriaal/o-jee-een-nt2-leerling-in-de-klas-nt2-handreiking-voor-docenten-vo-en-mbo/>.
- Mearns, T. & Hajer, M. (2020). Taalbeleid, CLIL en tweetalig onderwijs: Over de grenzen van de vakles. In: Dönszelmann S., Beuningen, C. van, Kaal A., Graaff R. de (Eds.) *Handboek Vreemdetalen Didactiek: Vertrekpunten, Vaardigheden, Vakinhoud*. Bussum: Coutinho. 87-100.

Samenwerken in de regio

- Rolverdeling tussen de partijen
- Werkzame factoren bij regionale samenwerking
- Voordelen van regionale samenwerking
- Opbrengsten van regionale samenwerking
- Toegevoegde waarde voor ISK, scholen en gemeente

Nieuwkomersleerlingen¹ opvangen en op weg helpen, dat doe je als school voor voortgezet onderwijs niet alleen. Het vraagt om een goed samenspel van de betrokken partijen in de regio, waaronder de Internationale Schakelklas (ISK), de scholen voor primair en voortgezet onderwijs, mbo-instellingen (ROC's), samenwerkingsverbanden passend onderwijs en gemeenten. In dit deel van de Handreiking Nieuwkomers in het voortgezet onderwijs gaan we in op de rolverdeling tussen de verschillende partijen, de voordelen van regionale samenwerking en de werkzame factoren daarin.

Rolverdeling tussen de partijen

Nieuwkomersleerlingen van 12 tot 18 jaar gaan meestal eerst naar een Internationale Schakelklas (ISK) en stromen na gemiddeld 2 jaar door naar het voortgezet onderwijs, voortgezet speciaal onderwijs (vso) of praktijkonderwijs (als ze jonger zijn dan 16) of naar het mbo, hbo/wo (inclusief schakeljaren), vavo, werk of inburgering (16+)². Op regionaal niveau zijn daarbij de volgende partijen aan zet:

Scholen en schoolbesturen

Scholen en schoolbesturen zijn verantwoordelijk voor de kwaliteit en uitvoering van het nieuwkomersonderwijs (zie ook de overige delen van deze handreiking). De belangrijkste regionale opdracht voor de schoolbesturen is er voor te zorgen dat nieuwkomersleerlingen goed

en op niveau kunnen doorstromen, van (de eerste opvang in) het po en de ISK naar het voortgezet onderwijs en van daaruit door naar vervolgonderwijs of werk.

Gemeenten

Gemeenten zijn de eerst verantwoordelijken voor het organiseren van nieuwkomersonderwijs. Zij kunnen een spilfunctie vervullen door partijen bij elkaar te roepen voor regionaal overleg, een gedeelde visie tot stand te brengen en gezamenlijke afspraken te maken. Een complicerende factor kan zijn dat ISK's vaak een regionale functie hebben en met meerdere gemeenten en vso-scholen in de regio te maken hebben. Wie neemt dan het voortouw?

In de praktijk...

Voorbeeld samenwerking ISK Ithaka Utrecht

*Voor ISK Ithaka Utrecht is de regionale samenwerking geborgd in twee **convenanten** waarin gemeenten, schoolbesturen en samenwerkingsverbanden in de regio een samenwerking overeen zijn gekomen rondom de ISK als regionale voorziening. Daarin zijn onder andere afspraken gemaakt over regionaal bestuurlijk overleg en over financiering en huisvesting in relatie tot groei of krimp van de instroom van nieuwkomersleerlingen.*

1 Definitie: in de DUO definitie gaat het om leerlingen tussen de 12 en 18 jaar die minder dan twee jaar in Nederland zijn en nog geen Nederlands spreken, inclusief kinderen van arbeidsmigranten en expats. In deze handreiking kijken we wat breder, dat wil zeggen ook naar ex-nieuwkomers die in het vervolgonderwijs zijn ingestroomd en leerlingen die vanuit het buitenland komen met een Nederlandse nationaliteit, bijvoorbeeld kinderen van remigranten of uit Caribisch Nederland.

2 Zie ook Leerlijnen 1e opvang. LOWAN-ITTA, 2017.

Gemeenten zijn ook verantwoordelijk voor het handhaven van de leerplicht en de huisvesting van locaties voor nieuwkomersonderwijs (en in het primair onderwijs ook het vervoer van leerlingen daar naar toe). Gemeenten zijn ook aanspreekbaar als nieuwkomersleerlingen extra begeleiding of ondersteuning nodig hebben vanuit de Jeugdwet.

Samenwerkingsverbanden Passend onderwijs

Samenwerkingsverbanden passend onderwijs (swv) kunnen een belangrijke rol spelen in de regionale organisatie van het nieuwkomersonderwijs. Hoewel dat niet formeel is vastgelegd, sluit die rol naadloos aan bij hun opdracht om elke leerling een passende onderwijsplek te bieden, bij de beleidsmatige en

onderwijskundige expertise die zij in huis hebben en hun positie in het netwerk van scholen, schoolbesturen, gemeenten en zorgpartners. In principe mogen samenwerkingsverbanden alleen inzetten op Nederlands als Tweede taal (NT2) als leerlingen naast hun taalachterstand ook een andere ondersteuningsbehoefte hebben (zie **Onderwijsinspectie**). In de praktijk zien we dat het ene samenwerkingsverband daarin meer ruimte neemt dan het andere, bijvoorbeeld door samen met de ISK het voortouw te nemen in de regionale vormgeving van nieuwkomersonderwijs (zie casus 1).

Casus

Casus 1 - Elkaar ontmoeten en elkaar inspireren

Samenwerkingsverband VO De Meierij en de isk in Den Bosch vormen de spil van een intensieve uitwisseling tussen de vo-scholen in de regio die nieuwkomersleerlingen opvangen. Deze regio omvat de gemeenten Boxtel, Maasdriel, Schijndel, Oisterwijk, 's-Hertogenbosch, Sint-Michielsgestel, Tilburg, Vught en Zaltbommel. Het bij elkaar brengen van professionals uit de vo-scholen in deze gemeenten en het aanreiken van voorbeelden, ideeën en handvatten is daarbij de rode draad.

Isk en samenwerkingsverband als voortrekkers

De ISK in Den Bosch is een samenwerking van alle vo-scholen en gemeenten binnen de regio van De Meierij. Vanaf de start heeft het samenwerkingsverband een voortrekkersrol genomen en naar scholen uitgedragen dat het belangrijk is om beleid te maken op de ontvangst van nieuwkomersleerlingen. Alle vo-scholen hebben hierover een handreiking ontvangen en bij elk overleg benoemt het samenwerkingsverband wat de prognoses zijn wat betreft de te verwachten aantallen nieuwkomersleerlingen. Dit jaar is het samenwerkingsverband met de isk een pilot gestart met de 100 dagen-coach: iemand die isk-leerlingen die uitstromen naar een reguliere vo-school de eerste 100 dagen helpt en meekijkt hoe het gaat. Jaarlijks wordt er ook een training georganiseerd bij het samenwerkingsverband, voor docenten die willen weten wie de isk-leerlingen zijn en hoe hun taalverwerving verloopt. Hier komt een diversiteit van docenten op af: van een docent kookles in het praktijkonderwijs tot een wiskundedocent op het vwo.

Een ambassadeur op elke school

Op initiatief van het samenwerkingsverband heeft nu elke vo-school in de regio die nieuwkomersleerlingen ontvangt een ambassadeur aangesteld, als eerste contactpersoon voor de ISK. Idealiter is dit tevens de mentor van de nieuwkomersleerlingen. Recent is er een informatiefilmpje gemaakt door twee ambassadeurs en een isk-docent over good practices in de overstap van isk naar regulier onderwijs. Via het samenwerkingsverband is het filmpje verspreid onder alle vo-scholen.

Miniconferentie

Dit jaar wordt er op de ISK een miniconferentie georganiseerd over onderwijs aan nieuwkomersleerlingen. Daarvoor zijn naast docenten ook directeuren uitgenodigd, evenals de GGD, de leerplichtambtenaar en de JGZ. Nieuwkomersleerlingen krijgen hier actief een rol in: zij ontvangen de deelnemers en de deelnemers kunnen met hen 'speeddaten'. Voor docenten en directeuren van het reguliere vo is heel belangrijk dat zij zich zo een realistisch beeld kunnen vormen van de isk en van de kinderen die daar worden opgevangen. Ook worden oud-leerlingen geïnterviewd, zodat de deelnemers inzicht krijgen in wat voor nieuwkomersleerlingen belangrijk is in het onderwijs. Relevante informatie is vooral: Welke uitzonderingen mag je maken bij nieuwkomersleerlingen? Advies is dan bijvoorbeeld om zoveel toetstijd als nodig te geven of om niet direct cijfers gaan geven. Het samenwerkingsverband heeft voor nieuwkomersleerlingen ook een faciliteitenkaart gemaakt. En er wordt informatie gegeven over traumasensitief lesgeven, het taalverwervingsproces, enzovoort.

De drempel over bij de ISK

De isk nodigt de ondersteuningscoördinatoren van de reguliere vo-scholen uit om op school met elkaar te vergaderen. Ook de Ondersteuners Passend Onderwijs overleggen wel eens op de isk. Zo komen deze ondersteunende functies bij de ISK over de drempel, krijgen een rondleiding en horen en zien wat er speelt. Daarnaast komt regelmatig de werkgroep Anderstaligen, gelinkt aan het directeurenoverleg, bij elkaar. Directeuren van verschillende vo-scholen en de ISK-directeur stemmen daar af om de uitstroom en opvang van nieuwkomersleerlingen zo goed mogelijk te organiseren.

Netwerkbijeenkomsten per schoolniveau

De ISK hoopt snel weer een doorstart te kunnen maken met netwerkbijeenkomsten voor de verschillende onderwijsniveaus. Op de praktijkscholen was dit voor de coronacrisis een succes: ondersteuningscoördinatoren en ambassadeurs nieuwkomers vanuit deze scholen kwamen op pilotbasis bijeen om uit te wisselen over aanpakken die goed werken bij nieuwkomersleerlingen. De isk wil zulke netwerken ook opstarten op vmbo-niveau en havo/vwo-niveau. In deze ontmoetingsvorm kunnen andere scholen profiteren van mooie voorbeelden, zoals bijvoorbeeld op het St. Janslyceum waar de ambassadeurs een taalcafé zijn gestart om nieuwkomersleerlingen zacht te laten landen.

Met dank aan Monique Spee, ambulante ondersteuner vanuit De Meierij, samenwerkingsverband VO, bij de ISK in Den Bosch

Werkzame factoren bij regionale samenwerking

Uit landelijk onderzoek³ weten we dat een aantal werkzame factoren samenwerking bevorderen. Als we die vertalen naar nieuwkomersonderwijs komen onder meer de volgende instrumentele en randvoorwaardelijke aspecten naar voren:

Gezamenlijke visie

Het is een beetje een open deur. Maar als er geen consensus is tussen de partijen over wat er rondom nieuwkomersleerlingen nodig is, dan kunnen initiatieven gemakkelijk verzanden in incidentele en tijdelijke ad hoc maatregelen. Een gedeeld gevoel van urgentie, gezamenlijke ambitie en duidelijke doelen zijn onontbeerlijk. En dat kort en duidelijk samengevat in een gezamenlijk statement. Richtinggevende vragen zijn:

Wat willen we nieuwkomersleerlingen in onze regio kunnen bieden? Waarom is dat belangrijk? En hoe gaan we dat doen?

Sturing geven aan samenwerking in de regio

Iemand moet de kar trekken. Sturing op regionale samenwerking is nodig om te zorgen dat er besluiten worden genomen, dat afspraken worden gemaakt en nagekomen en dat leerlingen niet tussen wal en schip vallen. Ook de afbakening van de regio is een aandachtspunt. Soms is de schaal van de

samenwerkingsverbanden po of vo passend. Maar ook een grotere arbeidsmarkt of (sub)regio jeugdhulp kan passend zijn. De samenwerking rondom nieuwkomersonderwijs kan geborgd worden in een bestuurlijke convenant tussen schoolbesturen, gemeenten en anderen en in besluitvorming in het regionale Op Overeenstemming Gerichte Overleg (OOGO) of de regionale educatieve agenda (REA). Richtinggevende vragen zijn: Is er iemand aangesteld die het vertrouwen van de betrokken partijen geniet? Heeft hij of zij genoeg tijd en mandaat om door te pakken als dat nodig is? Hoe worden de afspraken bestuurlijk geborgd?

Hoe werkt het?

Voordelen van regionale samenwerking

In de figuur zijn de voordelen van regionale samenwerking rond nieuwkomersonderwijs overzichtelijk weergegeven. In de publicatie 'Organiseren van nieuwkomers' zijn ze in uitgewerkte vorm terug te vinden.

Bron: Maarse, J., Es, W. van & Schilder, J. (2017). *Organiseren van nieuwkomersonderwijs*.

³ Zie o.a. *De aansluiting tussen onderwijs en jeugdhulp*. Oberon, 2021. En de bijbehorende [handreiking](#).

Opbrengsten van regionale samenwerking

Hoewel het voor de hand ligt, is het niet overal vanzelfsprekend dat de verschillende partijen in de regio samen optrekken om nieuwkomersleerlingen de beste kansen te bieden. Daar waar dat wel het geval is, zien we dat regionale samenwerking meerwaarde heeft en resultaten oplevert voor de nieuwkomersleerlingen zelf maar ook voor de betrokken organisaties en het proces van samenwerking. Hierna noemen we de meest relevante daarvan:

Een dekkend onderwijsaanbod voor nieuwkomers

Het aantal nieuwkomers dat onderwijs gaat volgen, kan behoorlijk fluctueren afhankelijk van het aantal vluchtelingen dat in Nederland asiel aanvraagt en het tempo waarin statushouders vanuit azc's kunnen doorstromen naar gemeenten. Ook de huidige asielcrisis laat dat weer zien⁴. Voor gemeenten, schoolbesturen en scholen kan het behoorlijk ingewikkeld zijn om op die schommelingen in instroom te anticiperen en structurele voorzieningen in te richten en in stand te houden. Regionale samenwerking maakt hen minder kwetsbaar en samen zijn zij beter in staat om een breed onderwijsaanbod neer te zetten. Samen kunnen ze meer 'massa' maken en meer mogelijkheden creëren voor leerlingen. Daarbij gaat het er in de eerste plaats om dat er gedegen eerste opvang (po) en internationale schakelklas (vo) is ingericht en dat de doorstroom naar regulier vervolgonderwijs en arbeidsmarkt geregeld is, in tijden van groei maar ook in tijden van krimp.

De juiste mensen op de juiste plek

Onderwijs geven aan nieuwkomers is een vak apart. Niet alleen qua tweede taalverwerving (NT2) maar ook als het gaat om (onder andere traumasensitief) lesgeven aan leerlingen met een migratiegeschiedenis. Bundeling van de in de regio aanwezige kennis en ervaring kan daarin helpend zijn. Met name scholen voor voortgezet onderwijs waar relatief kleine aantallen nieuwkomersleerlingen instromen vanuit de ISK, kunnen veel baat hebben bij de inzet van expertise en docenten vanuit de ISK, bij kennisdeling en uitwisseling met andere scholen in de regio en bij ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband. Daarnaast is het in regionaal verband gemakkelijker om de ISK structureler te organiseren, fluctuaties leerlingenaantallen op te vangen en mensen met ervaring te behouden en voldoende uren en perspectief te bieden.

Optimale schoolloopbanen

Uiteindelijk gaat het er om dat nieuwkomersleerlingen de kans krijgen om zich naar hun mogelijkheden ten volle te ontwikkelen. Dat vraagt om een goede afstemming en soepele overgangen tussen onderwijsvoorzieningen in de regio, van ISK naar vo en mbo en van daaruit door naar vervolgonderwijs of arbeidsmarkt. Waar gaat het dan om? Essentieel is dat op de ISK goed zicht wordt verkregen op de capaciteiten van nieuwkomersleerlingen, dat er sprake is van warme overdracht en een goede plek in het vervolgonderwijs, op het juiste niveau en indien nodig met extra ondersteuning en begeleiding op de ontvangende school of in de thuissituatie. In casus 2 zien we hoe een ISK haar spilfunctie in de regio vorm geeft.

⁴ Zie bijvoorbeeld <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/08/09/stappen-om-asielcrisis-op-korte-en-langere-termijn-het-hoofd-te-bieden>

Casus 2 - De ISK als spil in de regio

SKILLS VMBO met daarbinnen de ISK ligt precies in het centrum van een regio waar verschillende gemeenten en samenwerkingsverbanden bij elkaar komen. De ISK bedient de gemeenten Heemskerk, Velsen en werkorganisatie BUCH: Bergen, Uitgeest, Castricum en Heiloo. Drie samenwerkingsverbanden zijn in deze regio actief: Zuid-Kennemerland, Midden-Kennemerland en Alkmaar.

Het is een uitdaging om in deze complexe setting maatwerk voor nieuwkomersleerlingen te bieden, maar de ISK van SKILLS maakt juist ook gebruik van mogelijkheden die de regio biedt. Met verve wordt naar alle gesprekspartners de boodschap uitgedragen dat nieuwkomersleerlingen net zoveel in hun mars hebben als andere leerlingen. Als ze de juiste ondersteuning krijgen op taal en cultuur, kunnen ook deze leerlingen een mooie plek vinden in de maatschappij.

Uitstromen naar onderwijs of werkplek

De ISK ziet als haar belangrijkste doel het zorgvuldig doorschakelen van leerlingen naar het vervolgonderwijs. In de praktijk stromen leerlingen door naar reguliere vo-scholen, zowel binnen als buiten de eigen schoolkoepel SVOK. Leerlingen stromen ook door naar het speciaal onderwijs of direct naar een werkplek of naar het mbo. In alle gevallen is het belangrijk dat ook op de plek waar zij terecht komen kennis is over interculturele sensitiviteit, traumasensitiviteit en NT2.

Samenwerking op voortijdige schoolverlaters (vsv)

Vanuit de ISK is recent een bezoek gebracht aan een ISK elders, waar een mooie pilot is opgezet met gemeente en samenwerkingsverband rond voortijdig schoolverlaters. Met gemeentelijke middelen is daar een jobcoach aangesteld die vanuit een welzijnsorganisatie nieuwkomersjongeren begeleidt naar een leerwerkplek bij bedrijven. Met de organisatie IJmond werkt! in de gemeente Beverwijk wil de ISK op een soortgelijke wijze samenwerken om vsv'ers tot 18 jaar bij een werkgever stage te laten lopen. Taal- en cultuurverschillen blijken daarbij toch een lastige sta-in-de-weg. Daarom is de ISK meteen ingehaakt op het voorstel van Welschap Welzijn om stageplekken te zoeken bij bedrijven in de omgeving. Het gaat dan om een soort 'maatschappelijke stage', waarbij leerlingen de kans krijgen om wat ze geleerd hebben aan taal in de praktijk te brengen. Leerlingen kunnen langs deze weg kennismaken met verschillende beroepsgroepen en bedrijven krijgen zo hopelijk meer begrip voor de doelgroep.

Eén aanspreekpunt bij het CJG en het samenwerkingsverband

Het is voor de ISK geen doen om met de afzonderlijke CJG's van iedere gemeente in de regio contact te onderhouden over de leerlingen. Daarom is afgesproken dat vanuit het CJG één contactpersoon aanspreekpunt is voor de ISK. Deze contactpersoon is aanwezig bij het structurele zorgoverleg en koppelt indien nodig intern terug naar collega's in de verschillende betrokken gemeenten. Een soortgelijke afspraak is gemaakt met de samenwerkingsverbanden. Ook daar is één contactpersoon voor de ISK bij samenwerkingsverband VO Midden-Kennemerland, die indien nodig afstemt met de andere twee samenwerkingsverbanden in de regio.

Overleg in de regio

Regelmatig schuift de isk-coördinator aan bij overleg voor de regio Kennemerland, geïnitieerd door de grote ISK in Haarlem. Daar zoeken de partijen naar mogelijkheden voor leerlingen die voortijdig schoolverlater dreigen te worden en bespreken de mogelijkheden die het mbo biedt. Verder heeft de ISK contact met de ISK in Alkmaar, om van elkaar te leren en successen met elkaar te delen.

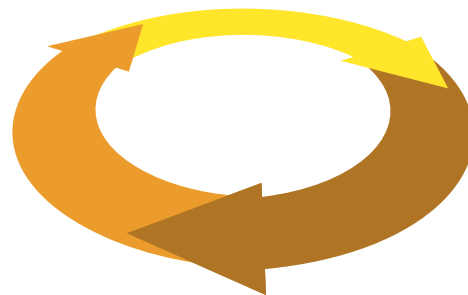

Tip: Neem een kijkje bij anderen

Een belangrijke werkwijze bij de ISK van SKILLS is om te gaan kijken bij andere ISK's om nieuwe ideeën op te doen. Zo is men naar Alkmaar geweest om een goed beeld te krijgen van de vsu-aanpak die men daar heeft opgezet voor nieuwkomersleerlingen. Met de ISK in Amstelveen is contact geweest over een werkwijze om oudere leerlingen direct bij het mbo aan te melden.

Het helpt enorm om van anderen te horen wat effectieve werkwijzen zijn om nieuwkomersleerlingen aan een goede onderwijs- of werkplek te helpen. Alleen al daarom is regionale samenwerking van belang.

Met dank aan Jacqueline Duvalois, coördinator en docent ISK bij SKILLS VMBO.

Toegevoegde waarde voor ISK, scholen en gemeente

Financiële stabiliteit

De bekostiging van het nieuwkomersonderwijs in Nederland beweegt mee met de krimp en groei van het aantal nieuwkomersleerlingen. Dat maakt het uitermate lastig om duurzaam nieuwkomersonderwijs op te bouwen, voorzieningen structureel te financieren en expertise te behouden. Door de krachten in de regio te bundelen kan enige massa worden gecreëerd zodat bijvoorbeeld een ISK ook bij teruglopende leerlingenaantallen in stand kan worden gehouden en experts in dienst kunnen blijven. Dat maakt het gemakkelijker om in later stadium, als de leerlingenaantallen weer toenemen, weer uit te breiden. Daarnaast kunnen andere, deels tijdelijke middelen⁵ worden ingezet, bijvoorbeeld om NT2-docenten op vo-scholen te behouden.

Geschikte huisvesting

Een goede accommodatie is het halve werk. Eerste opvangklassen en ISK vormen vanwege hun vermeende tijdelijke karakter vaak een sluitpost op de begroting van onderwijshuisvesting. Maar nieuwkomersonderwijs is van alle tijden. De omgang varieert weliswaar maar gemeenten en scholen zullen altijd met instroom van nieuwkomersleerlingen te maken hebben. Goede huisvesting, in een zelfstandig gebouw of geïntegreerd in vo-scholen (bijvoorbeeld de **ISK Den Haag**) of een ROC (**ISK binnen ROC Albeda**) is dan een vereiste. In casus 3 zijn beide laatstgenoemde varianten ingericht, passend bij de uitstroomroutes naar vo en mbo.

⁵ Denk bijvoorbeeld aan de budgetten voor scholen en gemeenten in het kader van het Nationaal Programma Onderwijs (NPO).

Casus 3 - Samenwerken aan doorstroom op maat

In de gemeente Gorinchem werken ISK De Toekomst, samenwerkingsverband Munio en de reguliere vo-scholen intensief samen om nieuwkomersleerlingen zo goed mogelijk te laten doorstromen naar het vo of mbo. In 2016 hebben de schoolbesturen vo zich verenigd in een regiegroep die op basis van een gezamenlijk convenant de ISK heeft opgestart. De ISK-classes zijn gevestigd in een vmbo-school en in een mbo-school, wat goed past bij de twee uitstroomroutes naar vo en naar mbo. Daarnaast is er op dit moment een noodlocatie in verband met de komst van een tijdelijk azc en de grote toestroom van leerlingen uit Oekraïne.

Samenwerkingsverband vanaf het begin betrokken

Vanaf de opstart van de ISK is het samenwerkingsverband Munio betrokken geweest. Een specialist passend onderwijs (spo'er) is vanaf het begin ook wekelijks fysiek aanwezig in de ISK. Het samenwerkingsverband heeft er bewust voor gekozen om NT2 onder de basisondersteuning te laten vallen. Vanuit preventief oogpunt monitort het samenwerkingsverband alle leerlingen gedurende hun verblijf op de ISK, maar ook na de overstap naar het vo. Inmiddels heeft deze spo'er ook een structurele rol in de doorstroom van leerlingen naar het reguliere onderwijs.

Spo'ers aanwezig bij doorstroomgesprek

Op het moment dat een leerling een idee heeft naar welke school hij wil en kan doorstromen, vindt er een overleg plaats waarbij naast de mentor en de contactpersoon van deze school ook de spo'ers van de ISK en van de reguliere school aanwezig zijn. In deze samenstelling wordt besproken of een leerling de overstap naar de gewenste school gaat maken en onder welke condities. Een mogelijkheid is om eerst een "observatiecontract" op te stellen; de leerling kan dan maximaal een half jaar de school naar keuze gaan uitproberen - waarbij afgesproken is dat de ISK een andere plek regelt, mocht de leerling het toch niet redden.

Doorstroomcoaching als link tussen ISK en vo-scholen

Wanneer ISK-leerlingen doorstromen naar een reguliere vo-school, volgen zij nog een half jaar doorstroomcoaching. Dit wordt gefinancierd vanuit de NPO-gelden. Wekelijks komen de leerlingen twee uur terug naar de ISK om met de voormalige mentor te evalueren hoe het gaat en welke extra ondersteuning zij nog nodig hebben, bijvoorbeeld om te leren plannen of voor zichzelf op te komen. De coördinator doorstroomcoaches koppelt waar nodig terug aan de contactpersonen van de scholen. Zo leren zowel de ISK als de reguliere scholen hoe zij leerlingen nog beter kunnen voorbereiden respectievelijk opvangen.

Samenwerkingsverband levert een discussieprotocol NT2

De Drieslag van ITTA (een organisatie model voor reguliere scholen om NT2-leerlingen adequaat op te vangen) is het startpunt geweest voor het samenwerkingsverband om een discussieprotocol over NT2 op te stellen en aan de scholen te presenteren. Uitgangspunt is dat er aandacht voor taal moet zijn in elk vak. Scholen kunnen aan de hand van het protocol zelf keuzes maken hoe ze dit nader invullen. De bedoeling is om daarmee de door de ISK gefinancierde taalondersteuning voor uitgestroomde ISK-leerlingen uiteindelijk wellicht overbodig te maken.

Extra taalondersteuning vanuit de ISK

Binnen een ISK heeft een leerling twee jaar de tijd om de taal te leren, maar dat is vaak niet voldoende om in

⁶ <https://www.itta.uva.nl/projecten/drieslag-nt2-biedt-inspiratie-72>

het VO volledig mee te draaien. LINK, een aparte afdeling van de ISK, biedt op reguliere VO-scholen twee uur per week extra taalondersteuning aan kleine groepen NT2-leerlingen. Scholen kunnen alle NT2-leerlingen hiervoor aanmelden en betalen een kleine bijdrage. Op dit moment wordt het grootste financiële gedeelte door de ISK gedragen. Met de regiegroep zijn gesprekken gaande hoe dit te financieren, mochten de ISK-middelen niet meer toereikend zijn.

*Met dank aan Inge Hoogeslag,
uitstroomcoördinator en coördinator
doorstroomcoaches van ISK De Toekomst in
Gorinchem*

Verder lezen

Maarse, J., Es, W. van & Schilder, J. (2017)

Organiseren van nieuwkomersonderwijs - anticiperen op aanbod. Utrecht: Sardes. Gratis downloaden? <https://sardes.nl/publicatie/organiseren-van-nieuwkomersonderwijs>

Bisschop, P., Ven, K. van der, Doeve, T., Petit, R., Elshof, D., Krijnen, E. & Stigt, A. van der (2022). Nieuwkomers in het primair en voortgezet onderwijs. Doelgroepenonderzoek. Amsterdam: SEO/Kohnstamm Instituut. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/06/30/nieuwkomers-in-het-primair-en-voortgezet-onderwijs>

LOWAN (26-1-2022). Extra bekostiging nieuwkomers. <https://www.lowan.nl/vo/regelgeving/>

Afsluitend

Met deze brochure hopen we professionals in en rond scholen te stimuleren om samen te kijken hoe zij jongeren die hier als nieuwkomer zijn gekomen, kunnen helpen om hun talenten verder te ontplooien. Dat kan als alle leraren hen tijd en aandacht geven om zich te leren uiten en om hun schoolse taalvaardigheden door alle vakken heen verder te ontwikkelen. Een schoolleiding zou alle leraren moeten stimuleren om zich in nieuwe didactieken en pedagogische benaderingen te verdiepen. Dat zal uiteindelijk alle leerlingen ten goede komen. Het zal bijdragen aan hun taalontwikkeling en daarmee aan de prestaties in alle onderdelen van het curriculum. Het zal ook bijdragen aan de ontplooiing van hun talenten en de competenties van alle leerlingen om met elkaar te leven en leren in onze rijke meertalige en multiculturele samenleving.

Meer leren?

SPRONG Meertaligheid

Het consortium SPRONG-Meertaligheid werkt aan het inventariseren van opgedane ervaringen en onderzoeksbehoeften rond inclusief onderwijs in uiteenlopende meertalige contexten. Lectoraten, lerarenopleidingen en scholen in het land bouwen een netwerk op. Wilt u de ontwikkelingen volgen, bekijk dan <https://www.hu.nl/onderzoek/meertaligheid-en-onderwijs>.

